Nederlands Nationaal Hervormingsprogramma 2016

Inhoud

1. Introductie 3
1.1. Europees Semester 3
1.2. Leeswijzer 3
1.3. Landenrapportage Nederland 2016 4
2. Macro-economische context 6
3. Landenspecifieke aanbevelingen 8
3.1. Onderzoek en ontwikkeling 8
3.2. Woningmarkt 11
3.3. Pensioen 13
3.4. Relatie met aanbevelingen voor eurozone 14
4. Voortgang Europa 2020-strategie 16
4.1. Werkgelegenheid 17
4.2. Onderzoek en innovatie 18
4.3. Klimaatverandering en duurzame energievoorziening 20
4.4. Onderwijs 22
4.5. Armoede en bestrijding sociale uitsluiting 23
5. Betrokkenheid parlement en overige belanghebbenden 26
Overige Tabellen 27

1. Introductie

1.1. Europees Semester

Het Europees Semester is een jaarlijkse cyclus van coördinatie van het economische en begrotingsbeleid in de Europese Unie. Het start in het najaar met de publicatie van het 'Alert Mechanism Report' en de 'Annual Growth Survey' door de Europese Commissie. Voor het eerst heeft de Europese Commissie ook de aanbevelingen voor de eurozone aan het begin van het Europees Semester gepubliceerd. Dit kan ertoe leiden dat uitdagingen voor het gehele eurogebied beter tot uiting komen in nationaal beleid. Na onderzoek in en contacten met de lidstaten volgen in februari de landenrapporten van de Commissie over de stand van zaken van de economie en voortgang op de landenspecifieke aanbevelingen van het voorgaande Semester en de bredere Europa 2020-doelen. Het landenrapport bevat ook een diepteonderzoek voor lidstaten waarbij het Alert Mechanism Report aanleiding geeft tot verdere analyse van mogelijke macro-economische onevenwichtigheden. Vervolgens rapporteren lidstaten in het voorjaar in het Stabiliteits- of Convergentieprogramma en het Nationale Hervormingsprogramma (NHP) over de begroting, de stand van de economie en de economische hervormingen, eveneens in het licht van de eerdere aanbevelingen en Europa 2020-doelen. Deze programma's vormen samen met de landenrapporten en bilaterale contacten de bronnen voor de nieuwe landenspecifieke aanbevelingen die de Europese Commissie in mei voorstelt en die al dan niet met wijzigingen door de Europese Raad in juni worden vastgesteld.

Figuur 1: Europees Semester

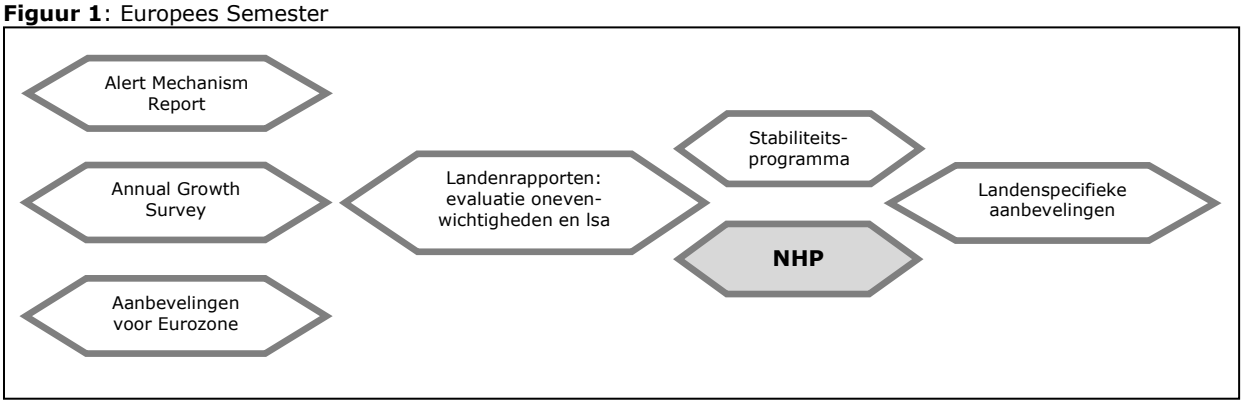

Net als in 2015 ligt de focus van dit NHP op enerzijds de wijze waarop invulling is en wordt gegeven aan de landenspecifieke aanbevelingen die Nederland in 2015 heeft gekregen en anderzijds de voortgang richting de nationale doelen in het kader van de Europa 2020-strategie. Daarbij is voorzien in een appreciatie op de bevindingen en het oordeel van de Commissie over de bereikte voortgang, zoals beschreven in de landenrapportage Nederland 2016[1,2].

1.2. Leeswijzer

Het NHP is vormgegeven conform de richtlijnen van de Europese Commissie. Hoofdstuk 2 schetst het macro-economisch beeld. In hoofdstuk 3 wordt toegelicht hoe het kabinet invulling geeft aan de landenspecifieke aanbevelingen voor Nederland uit 2015. Hoofdstuk 4 behandelt de voortgang ten aanzien van de Europa-2020 doelstellingen. In hoofdstuk 5 wordt uiteengezet hoe de Tweede en Eerste Kamer, sociale partners en medeoverheden zijn en worden betrokken bij de totstandkoming van het NHP.

Nederland zendt de Europese Commissie naast dit NHP ook het Stabiliteitsprogramma (SP) toe. De inhoud van beide documenten vertoont enige overlap, bijvoorbeeld op het gebied van de macro-economische vooruitzichten. Het SP concentreert zich op de begrotingsontwikkelingen en het

[1] Europese Commissie, 26 februari 2016, 'Landverslag Nederland 2016', SWD(2016) 87.
[2] De appreciatie, die geïntegreerd is in het NHP, vervangt het reguliere BNC-fiche.

begrotingsbeleid, terwijl in het NHP het pakket van beleidsmaatregelen centraal staat. Waar relevant verwijzen deze documenten naar elkaar.

1.3. Landenrapportage Nederland 2016

In het kader van het Europees Semester heeft de Europese Commissie op 26 februari 2016 de 'Landenrapportage Nederland 2016' gepubliceerd. Dit document bevat het diepteonderzoek naar mogelijke macro-economische onevenwichtigheden in de Nederlandse economie, een analyse van overige structurele economische ontwikkelingen en een beoordeling door de Commissie van de vooruitgang met de implementatie van de landenspecifieke aanbevelingen.

Het landenrapport gaat in op een breed scala aan onderwerpen. Bijzonder van belang is de bevinding van de Commissie dat in Nederland sprake is van een (niet-buitensporige) onevenwichtigheid op het terrein van de hoge huishoudschulden, voornamelijk als gevolg van de situatie op de woningmarkt. Hiermee trekt de Commissie dezelfde conclusie als in voorgaande jaren. De ernst van de onevenwichtigheid is ingeschaald in de laagste categorie. Dat betekent dat de Commissie geen vervolgstappen zal nemen, maar verdere ontwikkelingen in de gaten zal blijven houden.

De Commissie stelt dat de woningmarkt in vergelijking met vorig jaar een herstel heeft doorgemaakt. De Commissie geeft daarbij aan dat het herstel op de woningmarkt weliswaar gepaard zal gaan met een toename van hypothecaire schulden, maar dat het risico op nieuwe excessen verkleind is door de striktere hypotheekeisen zoals de lagere maximale Loan-to-income (LTI) en Loan-to-value (LTV) ratio's. In het afgelopen jaar heeft het kabinet volgens de Commissie enige vooruitgang geboekt om het functioneren van de woningmarkt verder te verbeteren. Hierbij is zij vooral positief over maatregelen op de huurmarkt die volgen uit de Woningwet. Op de koopmarkt heeft Nederland volgens de Commissie geen vooruitgang laten zien. De Commissie pleit nogmaals voor een snellere afbouw van de hypotheekrenteaftrek.

Naast de woningmarkt heeft de Commissie in het diepteonderzoek naar mogelijke onevenwichtigheden ook gekeken naar de onderliggende oorzaken voor het overschot op de lopende rekening van Nederland. De Commissie concludeert evenals in voorgaande jaren dat het overschot deels van structurele aard is en voornamelijk verklaard kan worden door hoge besparingen van niet-financiële bedrijven. De Commissie stelt dat dit mogelijk samenhangt met de grote aanwezigheid van multinationals in Nederland vanwege het gunstige vestigingsklimaat voor multinationals. De Commissie stelt dat de toename van het overschot sinds 2009 niet structureel is. De daling van het begrotingstekort en schuldafbouw door huishoudens hebben hier in belangrijke mate aan bijgedragen. De Commissie geeft aan dat verdere schuldafbouw door huishoudens wenselijk is. Op korte termijn draagt herstel van de conjunctuur en daling van gasuitvoer bij aan een daling van het overschot. De Commissie verwijst ook naar de belastingverlaging die een neerwaarts effect kan hebben op het overschot.

Appreciatie

Na een aantal moeilijke economische jaren groeide de Nederlandse economie in 2015 met 2,0 procent. Voor 2016 wordt een groei van 1,8 procent verwacht. Het herstel wordt breed gedragen, met name door de consumptie van huishoudens als gevolg van het verbeterde consumentenvertrouwen. Tegelijkertijd is er bij de vooruitzichten sprake van een aantal risico's die het herstel kunnen vertragen. Voorbeelden van dergelijke risico's zijn de geopolitieke spanningen buiten Europa, tegenvallende groei in het eurogebied, aanhoudende lage inflatie en de onzekere economische uitwerking van de recente migratiestroom.

Het kabinet heeft afgelopen jaren de voor de koop- en de huurmarkt aangekondigde structurele hervormingen doorgevoerd. De hervormingen dragen bij aan een meer evenwichtige en stabiele woningmarkt met meer mobiliteit, minder risico's voor huishoudens en de financiële sector en lagere belastinguitgaven. De maatregelen die het kabinet genomen heeft, hebben rust gecreëerd op de woningmarkt. Het kabinet acht die rust momenteel nodig voor het herstel van de woningmarkt. Het is positief dat dit herstel op de koopwoningmarkt zich in 2015 heeft doorgezet. Dit herstel is, gezien het

grote aantal onderwaterhypotheken, van groot belang. In hoofdstuk 3.2 wordt het woningmarktbeleid van het kabinet in meer detail toegelicht.

Het kabinet herkent de analyse van de Commissie dat het overschot op de lopende rekening voornamelijk volgt uit structurele kenmerken van de Nederlandse economie, zoals de gunstige geografische ligging, het concurrentievermogen van het bedrijfsleven en de gasbaten. Het kabinet tekent hier bovendien bij aan dat de inspanningen om de private schuldenlast te beperken een reductie van het overschot op de lopende rekening bemoeilijken. Het kabinet verwelkomt de inzichten van de Commissie over het spaaroverschot bij het Nederlandse bedrijfsleven, die kunnen bijdragen aan de discussie over de balans tussen besparingen en investeringen in de Nederlandse economie.

Het kabinet herkent de constatering van de Commissie dat de opkomst van flexibele werkvormen op de arbeidsmarkt uitdagingen met zich meebrengt. Tegelijkertijd acht het kabinet flexibele werkvormen van belang voor de economie. Middels de invoering van de Wet Werk en Zekerheid zet het kabinet in op het verkleinen van de afstand tussen vaste en flexibele arbeid. Om het verschil in institutionele behandeling tussen zzp’ers en werknemers te verkleinen, heeft het kabinet daarnaast beleidsmaatregelen aangekondigd langs de volgende drie lijnen: bestrijding schijnzelfstandigheid, aantrekkelijker maken van werkgeverschap en toegankelijke bescherming voor zzp’ers. Het kabinet erkent dat op langere termijn een meer fundamentele oplossing nodig is om de ontstane verschillen in institutionele behandeling tussen werknemers en zzp’ers te verkleinen. Een breed politiek en maatschappelijk debat is noodzakelijk om hier draagvlak voor te creëren. Het kabinet levert hier een actieve bijdrage aan.

Tot slot kan de constatering van de Commissie dat Nederland gedurende het afgelopen jaar over het algemeen beperkte voortgang heeft geboekt ten aanzien van de implementatie van de landenspecifieke aanbevelingen volgens het kabinet niet los gezien worden van de in eerdere jaren bereikte voortgang. Zo behoorde Nederland in 2012, 2013 en 2014 qua implementatiegraad bij de vier best presterende lidstaten.

2. Macro-economische context

In 2015 heeft de omvang van de Nederlandse economie na acht jaar weer het niveau van voor de crisis bereikt. Het bbp groeide met 2,0 procent. Zonder het drukkende effect van de lagere gasproductie als gevolg van het verlagen van het gasplafond zou de groei zijn uitgekomen op 2,4 procent. Naar verwachting van het Centraal Planbureau (CPB) houdt de economische groei de komende jaren aan, met een groei van 1,8 procent dit jaar en 2,0 procent in 2017. Onderliggend is de groei in beide jaren vergelijkbaar: de lagere gasproductie drukt de groei in 2016 met 0,2 procentpunt.

Figuur 2: bbp-groei 2008-2017

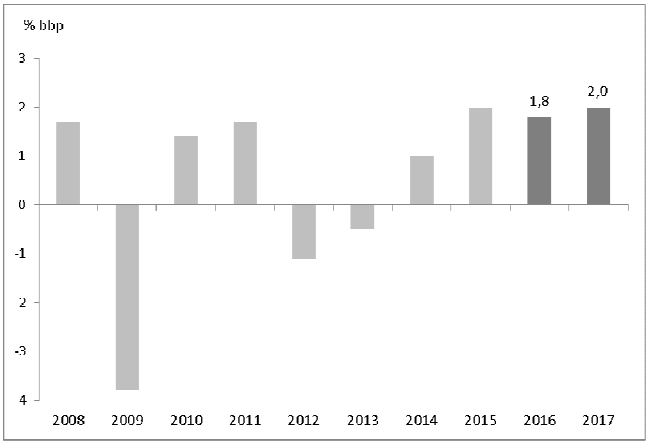

Al sinds 2010 levert de uitvoer een positieve bijdrage aan de economische ontwikkeling. In navolging van de uitvoer begonnen in 2014 de binnenlandse bestedingen langzaam aan te trekken, waardoor het herstel steeds breder werd gedragen. Die ontwikkeling heeft in 2015 doorgezet. De binnenlandse bestedingen hebben het stokje van de uitvoer overgenomen; zij droegen in 2015 meer bij aan de bbp-groei dan de export.

De raming van het CPB toont een vergelijkbaar beeld voor 2016 en 2017. De werkgelegenheid neemt toe en in een aantal gebieden zet het herstel op de woningmarkt door. Doordat de lonen van werknemers stijgen krijgen huishoudens meer ruimte voor bestedingen. Ook de winstgevendheid van bedrijven stijgt door de aantrekkende economie, waardoor ze meer kunnen investeren. Naar verwachting groeit de consumptie in 2016 met 1,6 procent en in 2017 met 2,0 procent. Het CPB verwacht verder dat de investeringen in 2016 met 6,0 procent gaan toenemen en in 2017 met 4,2 procent. Deze ontwikkelingen worden ondersteund door het 5-miljard-pakket, de lage olieprijzen en het monetaire beleid van de ECB. De lagere gaswinning remt daarentegen de groei. Volgens het CPB leidt de verlaging van de gaswinning van 33 miljard naar 27 miljard kubieke meter in 2016 tot een drukkend effect van 0,2-procentpunt op de economische groei. De exportgroei blijft stabiel met 3,6 procent in 2016 en 4,1 procent in 2017.

Tabel 1: Korte termijnramingen Centraal Economisch Plan 2016

	2014	**2015**	**2016**	**2017**
Procentuele mutatie, tenzij anders vermeld	*Realisatie*	*Realisatie*	*Raming*	*Raming*
Bruto binnenlands product (bbp)	1,0	2,0	1,8	2,0
Consumptie huishoudens	0,0	1,5	1,6	2,0
Overheidsconsumptie	0,3	0,3	2,0	0,2
Totale investeringen (inclusief voorraden)*	2,7	7,2	6,0	4,2
Bedrijfsinvesteringen*	4,4	8,4	5,7	3,7
Uitvoer goederen en diensten	4,0	5,3	3,6	4,1
Invoer goederen en diensten	4,0	6,4	5,0	4,5
Werkloosheid (percentage van de beroepsbevolking)	7,4	6,9	6,5	6,3
Werkloosheid (in duizenden personen)	660	614	580	570
Koopkracht, statisch, mediaan*	1,4	1,0	2,3	0,2
Inflatie (geharmoniseerde consumenten-prijsindex)	0,3	0,2	0,3	1,0
EMU-saldo	-2,4	-1,8	-1,7	-1,2
Structureel EMU-saldo*	-0,6	-1,0	-1,6	-1,2

Bron: CBS (realisatiecijfers) en CPB, CEP 2016 (ramingen). *Realisatiecijfers zijn gebaseerd op CPB-reeksen (i.v.m. beschikbaarheid en/of afwijkende definitie)

Net als bij de binnenlandse bestedingen is het herstel op de arbeidsmarkt sinds medio 2014 ingezet. Het tempo van dit herstel is echter een aandachtspunt. Dankzij de economische groei trekt de werkgelegenheid verder aan; in 2015 is het aantal banen in Nederland voor het eerst boven de tien

miljoen uitgekomen. Tegelijkertijd neemt ook het arbeidsaanbod toe. Enerzijds is dit trendmatig (hogere participatie van vrouwen), anderzijds komt het door beleid (geleidelijke verhoging AOW-leeftijd en het 5-miljard-pakket). Deze ontwikkelingen zorgen er per saldo voor dat het aantal werklozen in een bescheiden tempo afneemt, naar 580 duizend in 2016 en 570 duizend in 2017.

De economische groei tekent zich steeds duidelijker af, maar is vooral op internationaal terrein met onzekerheid omgeven. Het open karakter van de Nederlandse economie maakt ons gevoelig voor ontwikkelingen in de wereldeconomie. Naar verwachting houdt het gematigde mondiale herstel in 2016 aan. De groei in ontwikkelde economieën zet gestaag door. In het eurogebied wordt het herstel ondersteund door onder meer de lage olieprijs, de lage rente en de voordelige wisselkoers. Ook werpen hervormingen in verschillende landen hun vruchten af[3]. In opkomende economieën vertraagt de groei. Risico's voor de mondiale economie zijn vooral neerwaarts. Dit komt onder meer door onzekerheid rond de groeivertraging in opkomende economieën (in het speciaal in China) en de ontwikkeling van de olieprijs. Dit was terug te zien in de volatiliteit op de beurzen begin 2016. Tot slot kunnen ook de geopolitieke spanningen in Rusland en het Midden-Oosten gedurende dit jaar verder oplopen en kan het referendum in Groot-Brittannië de financiële stabiliteit in het eurogebied negatief beïnvloeden.

In de hervormingsprogramma's van de afgelopen jaren is reeds in detail ingegaan op verschillende pakketten aan maatregelen die de afgelopen jaren zijn doorgevoerd, te weten het regeerakkoord 2010, het 'lenteakkoord', het 'begrotingsakkoord 2012' en het 'zesmiljardpakket'. Daarbij zijn ook de effecten op de middellange termijn in kaart gebracht[4]. Een nieuwe belangrijke structurele hervorming is het vijfmiljardpakket. Het kabinet heeft €5 miljard vrijgemaakt voor een verlaging van de belastingdruk op arbeid. Deze lastenverlichting zorgt op de korte termijn voor meer bestedingsruimte. Volgens het CPB[5] leidt het pakket tot respectievelijk 0,2 en 0,3 procentpunt extra groei in 2016 en 2017. Het beoogde structurele effect is een groter groeipotentieel voor de Nederlandse economie. De gerichte verlaging van de belasting op arbeid zal leiden tot een beter functionerende arbeidsmarkt, een grotere arbeidsparticipatie en dus meer mensen aan het werk. Zo creëert het pakket structureel 35.000 extra banen.

[3] Europese Commissie, Winterraming, februari 2016.
[4] NHP 2014, bijlage bij Kamerstukken 21 501-07, nr. 1148 en NHP 2013, bijlage bij Kamerstukken 21 501-07, nr. 1041.
[5] MEV 2016.

3. Landenspecifieke aanbevelingen

In juni 2015 heeft de Raad voor Nederland drie aanbevelingen vastgesteld op basis van een voorstel van de Europese Commissie. Deze aanbevelingen liggen op het terrein van onderzoek en ontwikkeling, de woningmarkt en pensioenen. De aanbevelingen identificeren belangrijke uitdagingen en specifieke aandachtspunten voor de Nederlandse economie. Een meer uitgebreide toelichting per aanbeveling wordt in paragrafen 3.1 tot en met 3.3 gegeven. Paragraaf 3.4 gaat in op de relatie tussen het beleid van het Nederlandse kabinet en de aanbevelingen voor de eurozone als geheel.

3.1. Onderzoek en ontwikkeling

3.1.1. Aanbeveling van de Raad

De letterlijke aanbeveling zoals deze door de Raad is vastgesteld, luidt als volgt:

> Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in onderzoek en ontwikkeling (O&O) en werken aan randvoorwaarden voor de verbetering van particuliere O&O-uitgaven, teneinde de neerwaartse trend in de publieke O&O-uitgaven te keren en het potentieel voor economische groei te vergroten.

3.1.2. Nieuw beleid gericht op de aanbeveling

Publieke en private investeringen in onderzoek en innovatie zijn cruciaal voor toekomstige economische groei. Het kabinet wil deze investeringen op een hoger peil brengen om groei op lange termijn te versterken en om de Nederlandse doelstelling om in 2020 2,5 procent van het bbp te besteden aan onderzoek en innovatie in zicht te houden (in 2014: 1,97 procent van het bbp). In paragraaf 4.2 wordt dieper ingegaan op het behalen van deze doelstelling.

Het kabinet werkt in nauw partnerschap met bedrijven, kennisinstellingen en medeoverheden aan goede randvoorwaarden voor onderzoek en innovatie. Het beleid hiervoor kent een generiek en een specifiek spoor. Van het generieke beleid profiteren alle bedrijven, met name het mkb. Voorbeelden hiervan zijn vermindering van regeldruk, een goede aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt (Techniekpact), beschikbaarheid van risicodragende ondernemingsfinanciering (o.a. investeringsfonds MKB+ en het innovatiekrediet), stimulerende fiscale regelingen voor innovatie, een goed functionerend stelsel voor intellectueel eigendom en bevordering van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Het specifieke spoor bestaat uit de topsectorenaanpak. De kern van de topsectorenaanpak is publiek-private samenwerking (PPS) tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheid in de vorm van innovatiecontracten. In die contracten wordt de inzet van middelen van de betrokken partijen vastgelegd. Beide sporen bevatten instrumenten die tot doel hebben om private uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling te stimuleren.

- Sinds het begin van 2016 zijn de fiscale innovatieregelingen Wet Bevordering Speur- & Ontwikkelingswerk (WBSO) en de Research & Development Aftrek (RDA) geïntegreerd in één regeling. Deze regeling is nu aantrekkelijker en overzichtelijker voor Nederlandse bedrijven. Daarnaast is er een verruiming van het budget als gevolg van het niet doorvoeren van een taakstelling. Het kabinet verhoogt het budget van deze regeling vanaf 2016 met €100 miljoen en vanaf 2017 met €115 miljoen.
- In 2015 is €40 miljoen beschikbaar gesteld voor investeringen in hoogwaardige onderzoeksfaciliteiten. Dit betreft het onderzoeksdeel van het Toekomstfonds. Deze regeling maakt het mogelijk dat onderzoeksorganisaties of consortia van instellingen en bedrijven risicodragende leningen kunnen aanvragen voor hoogwaardige onderzoeksfaciliteiten.
- Op 5 oktober 2015 zijn de Kennis- en Innovatiecontracten voor 2016-2017 ondertekend, waarin de gezamenlijke investeringen van bedrijven, kennisinstellingen en de overheid in onderzoek en innovatie worden vastgelegd. In 2016 en 2017 is €4,1 miljard beschikbaar, waarvan circa €2,1 miljard aan private middelen.

- De TKI toeslagregeling voor de topsectoren is vereenvoudigd zodat kennisinstellingen en het bedrijfsleven sneller duidelijkheid hebben over de financiering voor hun publiek-private samenwerking.
- Het kabinet werkt met andere overheden gezamenlijk aan de concurrentiekracht van het mkb, onder meer door gecoördineerde inzet van instrumenten en middelen voor mkb-innovatie (MIT-MKB Innovatiestimulering Topsectoren). Daarnaast werkt het kabinet onder meer via de ROM's aan een sterkere regionale betrokkenheid bij Vroege Fase Financiering en Investor Relations. Deze gezamenlijke inzet leidt tot meer uniformiteit en samenhang in de regelingen voor innovatieadvies, haalbaarheidsprojecten en R&D-samenwerkingsprojecten op landelijk en regionaal niveau. In 2015 is via de MIT-regeling door het kabinet €50 miljoen beschikbaar gesteld aan bedrijven. Voor 2016 is dit budget verhoogd tot €55 miljoen. Vanaf dit jaar doen alle provincies mee. De openstelling is voorzien in mei 2016.
- Voortbouwend op deze samenwerking maakten rijk en regio begin 2016 nieuwe afspraken over ondersteuning van en dienstverlening aan het mkb en over internationale samenwerking. De Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) en de regionale ontwikkelingsmaatschappijen zetten de komende jaren in op het aantrekken van innovatieve buitenlandse bedrijven die de ecosystemen van de topsectoren versterken.
- Het kabinet wil de komende periode stappen zetten om wet- en regelgeving toekomstbestendig en innovatievriendelijk te maken, gezien het steeds snellere tempo waarmee nieuwe innovaties tot stand komen.
- Op Europees vlak worden met het kaderprogramma Horizon2020 en het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling private en publieke R&D-uitgaven gestimuleerd. Het Kabinet zet middelen in voor de Rijkscofinanciering. Daarnaast is in 2015 de regeling Stimulering Europees Onderzoek (SEO-regeling) opgezet om de Nederlandse deelname van publiek gefinancierde kennisinstellingen binnen EU-programma's voor onderzoek en innovatie te vergroten.
- Nieuwsgierigheid en onafhankelijk gedreven onderzoek is een essentiële 'broedplaats'' voor vele - vaak onverwachte - nieuwe inzichten en oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen en innovaties. Op fundamenteel onderzoek is niet bezuinigd. Dit is het gevolg van de extra middelen uit het Regeerakkoord van 2012 en de Begrotingsafspraken van 2014.
- De voorspelbaarheid en stabiliteit van de eerste geldstroom voor universiteiten wordt vergroot door te werken met driejarige gemiddelden en door het verlagen van de promotiebonus.

Figuur 3: Directe overheidsbudgetten voor R&D als percentage van het bbp, 2014

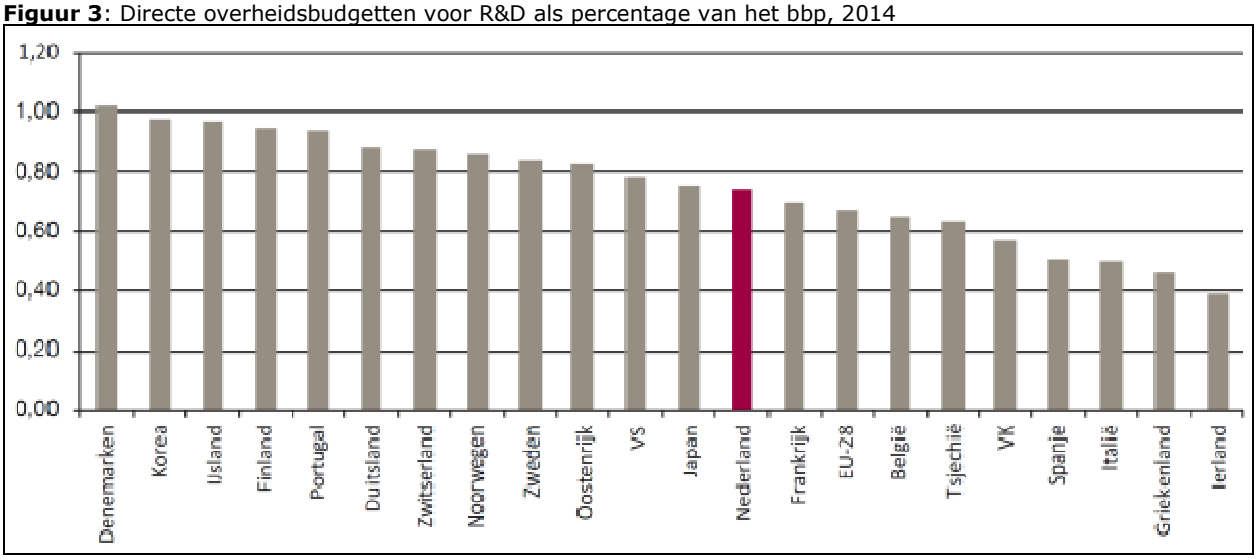

Bron: Eurostat

In vergelijking met andere landen blijkt dat de directe publieke R&D investeringen van Nederland boven het EU-gemiddelde liggen (zie Figuur 3). Als ook indirecte maatregelen worden meegenomen (zoals de fiscale maatregelen WBSO en RDA) zou de score van Nederland hoger zijn, omdat Nederland

tot de internationale voorhoede behoort als het gaat om fiscale stimulering van onderzoek en ontwikkeling.[6] Hoewel Nederland bij de directe budgetten voor R&D internationaal niet tot de koplopers behoort, worden wel zeer hoge wetenschappelijke prestaties bereikt. De Nederlandse wetenschap is van topkwaliteit. Dit zien we ook aan de positie die Nederlandse universiteiten in internationale rankings scoren. Alle Nederlandse universiteiten staan in de Shanghai ranking 2014 in de top 500, wat een zeer goede prestatie is (gezien de naar schatting bijna 9.000 universiteiten wereldwijd). De Universiteit Utrecht is in de ranking al jaren de best scorende universiteit.
De QS World University Ranking stelt een ranking van 800 topuniversiteiten samen. Nederland heeft zes universiteiten in de top-100, waarbij de Universiteit van Amsterdam het beste scoort van de Nederlandse universiteiten. De rangorde van de universiteiten is een andere dan bij de Shanghai Ranking.

De Rapportage Bedrijvenbeleid laat zien dat het Bedrijvenbeleid tot steeds meer resultaten leidt. Nederland is in 2015 op de ranglijst van de Europese Innovation Union Scoreboard gestegen van de zesde naar de vijfde plaats en op de ranglijst van het World Economic Forum van een achtste naar een vijfde positie. Nederland staat bovendien in 2015 wereldwijd voor het 3e jaar op rij op de vierde plek in de Networked Readiness Index van het World Economic Forum. Deze Index meet de mate waarop een land gereed is om te participeren in en te profiteren van de mogelijkheden van informatie- en communicatietechnologie (ICT).

Tabel 2: Middelen beschikbaar vanuit de Rijksoverheid voor onderzoek en innovatie (in mln euro)

	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Fundamenteel onderzoek	3.243	3.326	3.296	3.273	3.250
Toegepast onderzoek bij TO2-instellingen[7]	435	397	388	370	365
Uitgaven departementen, resterend	1.335	1.559	1.359	1.290	1.243
Fiscale middelen voor R&D en innovatie	1.671	1.668	1.779	1.756	1.756
Totaal	6.684	6.949	6.821	6.689	6.614

Bron: Eigen bewerking op basis van gegevens Rathenau[8] en middelen voor Innovatiebox[9]

In de periode na 2008 zijn de publieke uitgaven voor onderzoek toegenomen als gevolg van tijdelijke maatregelen om de crisis te bestrijden. Vervolgens heeft het kabinet maatregelen genomen om de overheidsfinanciën weer op orde te krijgen. Relatief gezien zijn de onderzoek- en innovatie-uitgaven daarbij ontzien. Voorts zijn ook maatregelen genomen die er onder andere op gericht zijn de private uitgaven aan onderzoek en innovatie extra te stimuleren. In tabel 2 is de ontwikkeling van de publieke uitgaven aan onderzoek en innovatie (inclusief indirecte belastingprikkels aan bedrijven) weergegeven voor de periode 2014-2018. Voor de komende jaren is bij de huidige meerjarenramingen sprake van enige daling van de middelen voor onderzoek en innovatie, in absolute omvang bezien. In verhouding tot het bbp zou het (exclusief de middelen voor de Innovatiebox) volgens projecties van Rathenau gaan om een daling van 0,93 procent van het bbp in 2015 naar 0,82 procent van het bbp in 2018. Het is onzeker hoe de daling van de publieke middelen voor onderzoek en innovatie zich zal vertalen in de R&D-intensiteit van Nederland. In hoofdstuk 4.2 wordt nader ingegaan op het bereiken van de R&D-doelstelling.

3.1.3. Landenrapportage Nederland 2016

De Europese Commissie stelt dat Nederland maatregelen heeft genomen maar niettemin beperkte vooruitgang heeft geboekt bij het invullen van de landenspecifieke aanbeveling ten aanzien van onderzoek en ontwikkeling. Verder stelt de Commissie dat ondanks de genomen maatregelen de totale overheidssteun voor onderzoek en ontwikkeling en innovatie op de langere termijn zal blijven dalen.

[6] OECD (2015), 'STI-scoreboard 2015', pag. 170.
[7] Exclusief middelen uit de TKI-toeslag.
[8] Rathenau (2016), 'Voorpublicatie TWIN'.
[9] Bij de middelen voor de Innovatiebox is (net als voorgaande jaren) uitgegaan van een bedrag van €625 miljoen per jaar. Dit is het bedrag aan gederfde vennootschapsbelastinginkomsten als gevolg van de Innovatiebox dat ten tijde van de invoering van de Innovatiebox werd geraamd voor de structurele situatie ('Gebruik innovatiebox 2010-2012', Brief van de Staatssecretaris van Financiën aan de Tweede Kamer, 13 januari 2015). Inmiddels is een oplopend verloop bekend geworden van €361 miljoen in 2010 tot naar verwachting €742 miljoen in 2012 (KST 34 302, nr. 111). Dit bedrag zou verder op kunnen lopen in de daarna volgende jaren. Bij gebrek aan gegevens op dit punt is hier voor de jaren 2014-2018 vastgehouden aan de oorspronkelijke raming van €625 miljoen voor de structurele situatie.

Appreciatie
Het kabinet erkent dat investeringen in onderzoek en innovatie cruciaal zijn voor toekomstige economische groei. Ondanks de bezuinigingen die als gevolg van de crisis nodig waren, zijn de afgelopen jaren de publieke uitgaven aan onderzoek en innovatie relatief gezien ontzien. De investeringen in universitair onderzoek en niet-toepassingsgericht onderzoek blijven op niveau en stijgen zelfs licht.

Hoewel de innovatiekracht van Nederland nog altijd goed is, is het van belang om investeringen op een hoger peil te brengen om groei op lange termijn te versterken en om de Nederlandse doelstelling om in 2020 2,5 procent van het bbp te besteden aan onderzoek en innovatie in zicht te houden. Als onderdeel daarvan wil het kabinet de private uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling verder stimuleren. Dit doet het kabinet vooral met fiscale maatregelen die bewezen effectief zijn, zoals de WBSO en de topsectorenaanpak. Met het oog op de toekomst is het van belang om verdere mogelijkheden te benutten om zowel de publieke als private bestedingen aan onderzoek en innovatie op een hoger peil te brengen. Daartoe heeft de Commissie Nederland ook in 2015 opgeroepen. De Commissie stelt dat het nog te bezien valt hoe effectief het topsectorenbeleid is in het verhogen van de private investeringen in R&D. Met de topsectorenaanpak van het bedrijvenbeleid werkt het kabinet aan slimme samenwerking tussen kennisinstellingen, overheden en bedrijven, gericht op de sterke sectoren van de economie. Het kabinet probeert knelpunten op diverse terreinen, waaronder R&D-samenwerking, menselijk kapitaal, regelgeving en economische diplomatie aan te pakken om de groei van deze kennisintensieve sectoren te bevorderen. Deze aanpak richt zich dus breed op de werking van het innovatiesysteem. De topsectorenaanpak wordt in 2016 geëvalueerd.

3.2. Woningmarkt

3.2.1. Aanbeveling van de Raad
De letterlijke aanbeveling van de Raad luidt:

> In geval van versterking van het economisch herstel inzetten op een snellere verlaging van de hypotheekrenteaftrek, zodat fiscale prikkels om in improductieve activa te investeren, worden verminderd. Een meer marktgericht prijsmechanisme op de huurwoningenmarkt realiseren en de huren in de socialewoningsector in verdere mate koppelen aan de inkomens van huishoudens.

3.2.2. Nieuw beleid gericht op de aanbeveling

Koopmarkt
Dit kabinet heeft duidelijke maatregelen genomen op de hypotheekmarkt, waarmee de hoge schuldpositie van Nederlandse huishoudens ingeperkt wordt. Het recht op hypotheekrenteaftrek voor nieuwe leningen is verbonden aan het annuïtair aflossen van de hypotheek binnen 30 jaar, terwijl de maximale Loan-to-Value (LTV) wordt afgebouwd naar 100 procent in 2018. De hypotheekrenteaftrek wordt geleidelijk afgebouwd van 52 naar 38 procent. Met deze maatregelen zijn noodzakelijke stappen gezet op weg naar een stabielere woningmarkt met lagere schulden. Het kabinetsbeleid is nu verder gericht op rust. Dat biedt een basis voor verder herstel op de woningmarkt.

Dit verdere herstel is van belang omdat als gevolg van de crisis nog steeds een groot aantal huishoudens onder water staat met hun hypotheek, hoewel dit aantal dalende is – eind 2015 waren dit nog zo'n 960.000 huishoudens. Het kabinet heeft de afgelopen jaren een aantal maatregelen voor deze groep genomen, zoals de fiscale aftrekbaarheid van rente op restschulden en de mogelijkheid om restschulden onder voorwaarden te financieren met de Nationale Hypotheekgarantie (NHG). Ook geldverstrekkers hebben belangrijke aanpassingen in hun beleid gedaan. De financierbaarheid van restschulden is daarmee sterk verbeterd.

Verder is relevant dat vooral in stedelijke gebieden de woningmarkt flink aangetrokken is. Het nationale groeicijfer van de huizenmarkt verhult daarmee dat deze groei ongelijk verdeeld is over verschillende delen van het land. In een aantal regio's, zoals Zeeland en Overijssel, is er zelfs nog

nauwelijks sprake geweest van herstel. Verdere beleidsrust helpt de huishoudens met onderwaterproblematiek in deze gebieden hun financiële positie te stabiliseren.

Figuur 4: Ontwikkeling verkoopprijs woningen en aantal transacties

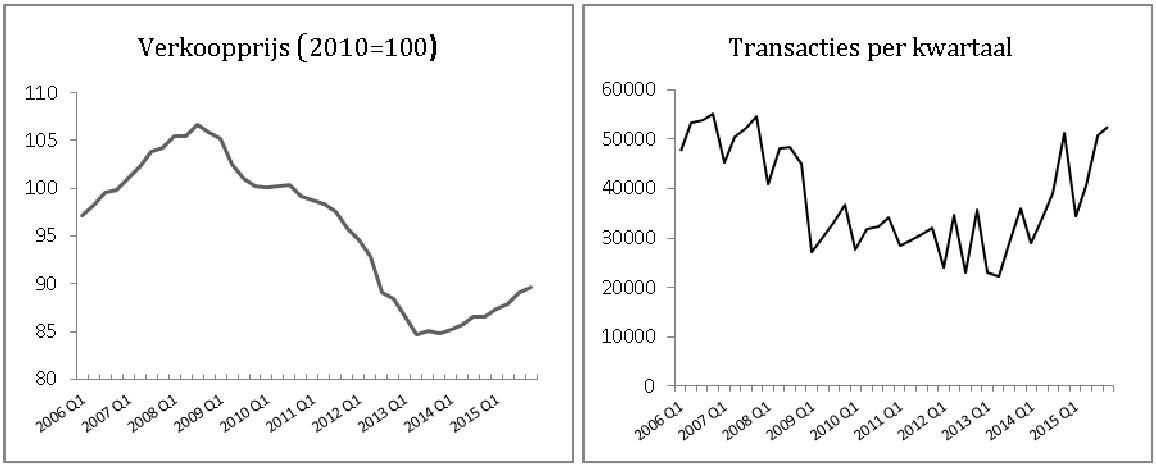

Bron: CBS

Huurmarkt
Sinds 1 oktober 2015 is het hervormde Woningwaarderingsstelsel (WWS) in werking getreden. Binnen dit nieuwe puntensysteem wordt een kwart van de toegestane prijs voor een huurwoning gebaseerd op de waarde van onroerende zaken (WOZ). Dit betekent bijvoorbeeld dat een hogere prijs gevraagd mag worden voor panden op aantrekkelijke locaties, zoals het stadscentrum van Amsterdam. Hiermee wordt het gat tussen de toegestane huurprijs en de marktconforme huurprijs verkleind. Ook is het mogelijk gemaakt om inkomensafhankelijke huurverhogingen door te voeren binnen de gereguleerde huursector, waardoor het voor scheefhuurders minder aantrekkelijk wordt om lang in een sociale huurwoning te blijven wonen.

Daarnaast is op 1 juli 2015 de nieuwe Woningwet in werking getreden. Een belangrijk onderdeel van deze wet is dat woningbouwcorporaties zich weer op hun kerntaak moeten richten – het huisvesten van huishoudens met lagere inkomens. Hiertoe moeten zij per 1 januari 2017 een wettelijke of administratieve scheiding aanbrengen tussen hun volkshuisvestelijke activiteiten (DAEB[10]) en hun commerciële operaties (niet-DAEB) – zij hebben vervolgens een jaar om deze scheiding door te voeren. Voor niet-DAEB activiteiten moeten corporaties tegen marktconforme condities opereren. Ze mogen bijvoorbeeld niet meer gefinancierd worden met door het Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW) geborgde, en daarmee goedkopere, leningen. Hierdoor zal er een eerlijk speelveld ontstaan waarbij particuliere investeerders op gelijke voet kunnen concurreren binnen het niet-DAEB-segment.

3.2.3. Landenrapportage Nederland 2016
De Commissie oordeelt dat Nederland op de koopmarkt geen vooruitgang heeft geboekt omdat de afbouw van de hypotheekrenteaftrek niet is versneld. Zij is positiever over de huurmarkt en stelt dat enige vooruitgang is geboekt met een meer marktgericht prijsmechanisme en dat aanzienlijke vooruitgang is geboekt met de koppeling van huren aan inkomens.

Appreciatie
In paragraaf 1.3 is reeds ingegaan op de bevindingen van de Commissie ten aanzien van de woningmarkt. Het kabinet heeft afgelopen jaren de voor de koop- en de huurmarkt aangekondigde structurele hervormingen doorgevoerd. De hervormingen dragen bij aan een meer evenwichtige en stabiele woningmarkt met meer mobiliteit, minder risico's voor huishoudens en de financiële sector en lagere belastinguitgaven. De maatregelen die het kabinet genomen heeft, hebben rust gecreëerd op de woningmarkt. Het kabinet acht die rust momenteel nodig voor het herstel van de woningmarkt. Het

[10] DAEB staat voor Diensten van Algemeen Economisch Belang.

is positief dat dit herstel op de koopwoningmarkt zich in 2015 heeft doorgezet. Dit herstel is, gezien het grote aantal onderwaterhypotheken, van groot belang.

3.3. Pensioen

3.3.1. Aanbeveling van de Raad

De letterlijke aanbeveling van de Raad luidt:

De omvang van de bijdragen aan de tweede pijler van het pensioenstelsel verlagen voor mensen in de eerste jaren van hun loopbaan.

3.3.2. Nieuw beleid gericht op de aanbeveling

Het kabinet heeft belangrijk onderhoud gepleegd aan het pensioenstelsel: de aanpassing van het Witteveenkader, de verhoging van de AOW-leeftijd, het nieuwe financieel toetsingskader, regelgeving over het bestuur van de fondsen en verbetering van de pensioencommunicatie. Dit zijn belangrijke maatregelen, die nodig zijn voor de houdbaarheid van het pensioenstel op dit moment. Maar daarmee is het stelsel nog niet toekomstbestendig. Zo dient er onder andere voor te worden gezorgd dat het pensioen beter aansluit bij de manier waarop mensen nu leven en werken en dat er een betere aansluiting kan worden bereikt bij de persoonlijke omstandigheden en voorkeuren van het (heterogene) deelnemersbestand. Zouden mensen bijvoorbeeld tijdens een dure levensfase – tijdelijk – wat minder pensioenpremie mogen inleggen, dan verhogen ze hun actuele inkomen ten koste van hun pensioeninkomen en kunnen daarmee "consumption smoothing" over de levensloop bereiken. Dat werkt welvaartsverhogend. Tegelijkertijd kan het wenselijk zijn om kenmerken van het huidige pensioensysteem in termen van solidariteit en risicodeling te behouden. Dat vereist een transparant, stevig stelsel waarin mensen vertrouwen kunnen hebben.

Tijdens de Nationale Pensioendialoog zijn geluiden en wensen uit het land opgehaald. Op basis daarvan heeft het kabinet op 6 juli 2015 in een brief aan de Kamer de contouren geschetst van een nieuw pensioenstelsel, aan de hand van vier hoofdlijnen, te weten:

1. Gedifferentieerde aanpak: een toereikend pensioen voor alle werkenden;
2. overgang naar een actuarieel correctere systematiek van pensioenopbouw;
3. naar een transparanter en eenvoudiger pensioen;
4. meer ruimte voor maatwerk en keuzemogelijkheden (met onder andere aandacht voor de aansluiting van verplichte pensioenbesparingen op de levensloop).

Vier interdepartementale ambtelijke werkgroepen werken momenteel deze hoofdlijnen uit. Het bijbehorende werkprogramma is op 18 december naar de Kamer gestuurd . De resultaten hiervan zullen worden gepresenteerd in een uitwerkingsnota die het kabinet voor de zomer van 2016 aan de Tweede Kamer zal sturen. In deze uitwerkingsnota zal het kabinet geen blauwdruk schetsen van een toekomstig pensioenstelsel, maar wel een aantal concrete varianten uitwerken binnen de kaders en randvoorwaarden die in de brief van 6 juli zijn geformuleerd. Binnen de varianten zal het kabinet zoveel mogelijk voorkeur presenteren. Verschillende varianten voor de inrichting van een toekomstbestendig pensioenstelsel, waarin ten aanzien van de vier hoofdlijnen verschillende keuzes worden gemaakt. Deze varianten zullen door het Centraal Planbureau worden doorgerekend. Tevens zal de transitieproblematiek aan bod komen.

De invulling van de hoofdlijnen voor een nieuw pensioenstelsel vraagt om een samenhangende en gezamenlijke aanpak van een ieder die betrokken is bij een goed pensioen. En die betrokkenheid is groot. Niet alleen het kabinet, ook sociale partners en deskundigen in de SER zijn bezig met verdere uitwerkingen. Twee SER-werkgroepen onderzoeken de mogelijkheden om af te stappen van de doorsneesystematiek en de uitwerking van een nieuw soort pensioencontract met persoonlijke pensioenvermogens en risicodeling. De SER verwacht dit voorjaar over de bevindingen te rapporteren. De vier ambtelijke werkgroepen en de SER houden nauw contact en maken werkafspraken om dubbelingen te voorkomen en elkaar waar mogelijk te ondersteunen. De bevindingen van de SER zijn voor het kabinet belangrijke input voor de uitwerkingsnota van komende zomer. Datzelfde geldt voor

relevant wetenschappelijk onderzoek dat de komende maanden zal verschijnen, onder meer binnen de kaders van Netspar.

In aanloop naar de zomer voert het kabinet aan de hand van het werkprogramma overleg met sociale partners, maatschappelijke organisaties, pensioenuitvoerders, toezichthouders en wetenschappers.

3.3.3. Landenrapportage Nederland 2016

De Commissie stelt dat het Nederlandse pensioenstelsel goed presteert op kwaliteit en toereikendheid, maar minpunten heeft in termen van evenwichtige intergenerationele verdeling, transparantie en flexibiliteit. Volgens de Commissie heeft Nederland beperkte vooruitgang geboekt omdat het kabinet weliswaar voornemens is de tweede pensioenpijler te hervormen maar nog niet heeft besloten over wijze waarop deze hervorming plaats zou moeten vinden.

Appreciatie

Het kabinet herkent de analyse van de Commissie m.b.t. de hoge verplichte besparingen van huishoudens als gevolg van de omvangrijke tweede pijler van het pensioenstelsel, die druk zetten op de bestedingsmogelijkheden van met name jongere werknemers. Het kabinet zet echter vraagtekens bij de conclusie van de Commissie dat er slechts beperkte vooruitgang is geboekt bij de implementatie van de landenspecifieke aanbeveling. Allereerst dragen de hervormingen van de afgelopen jaren bij aan een betere houdbaarheid van de overheidsfinanciën en een meer evenwichtige verdeling van kosten en risico's tussen generaties. Daarbij zijn de pensioenpremies als gevolg van deze aanpassingen van de pensioenregels in de afgelopen jaren reeds gedaald, dus ook voor werknemers in de eerste fase van hun loopbaan. Maar daarmee is het stelsel nog niet toekomstbestendig. De opdracht is nu om de waarden onder ons pensioenstelsel te behouden voor de toekomst. Dat vereist een transparant, stevig stelsel waarin mensen vertrouwen kunnen hebben.

Zoals reeds is opgemerkt werkt het kabinet momenteel aan de uitwerking van de vier hoofdlijnen, waarvan de resultaten voor de zomer van 2016 aan de Tweede Kamer zullen worden gepresenteerd. Het kabinet heeft in dit kader reeds de ambitie uitgesproken om de doorsneesystematiek aan te pakken. Het kabinet wil overgaan op een actuarieel meer correcte manier van pensioenopbouw, mits overgang vanuit de huidige systematiek zorgvuldig kan worden vormgegeven. Hierbij gelden meerdere uitwerkingsmogelijkheden, maar het kabinet heeft in de hoofdlijnennota reeds de voorlopige voorkeur voor een systeem van leeftijdsonafhankelijke premies en degressieve pensioenopbouw uitgesproken, o.a. omdat een lagere pensioenpremie voor jongeren een hogere pensioenpremie voor het ouderenbestand impliceert, hetgeen negatieve effecten heeft op hun inzetbaarheid. De overstap op een andere manier van pensioenopbouw gaat gepaard met grote effecten, die evenwichtig en transparant moeten worden verdeeld. Hiertoe wil het kabinet in nauw overleg met sociale partners en pensioensector een transitiepad ontwikkelen. Het kabinet heeft 2020 genoemd als het jaar waarin de overstap plaats kan vinden.

Het is duidelijk dat de herziening van het stelsel van aanvullende pensioenen een omvangrijke, complexe en ingrijpende operatie is die vraagt om verdere maatschappelijke dialoog en een zorgvuldige uitwerking van technische, juridische, fiscale en governance vraagstukken. Aangezien een goede oudedagsvoorziening voor iedereen van belang is, gaat het kabinet zorgvuldig te werk.

3.4. Relatie met aanbevelingen voor eurozone

Op 29 februari 2016 heeft de Europese Raad de volgende aanbevelingen gedaan voor de eurozone als geheel[11]:

1. Beleid nastreven dat het herstel ondersteunt, convergentie bevordert, de correctie van macro-economische onevenwichtigheden faciliteert en het aanpassingsvermogen verbetert.
2. Hervormingen doorvoeren die het volgende combineren:

[11] Voor de volledige tekst van de aanbevelingen: zie Document 5177/16.

i. Een vlotte arbeidsmarktovergang en het voorkomen van een tweedeling op de arbeidsmarkt;
ii. integrale strategieën voor een leven lang leren;
iii. doeltreffend beleid om werklozen te doen terugkeren naar de arbeidsmarkt;
iv. adequate en houdbare socialebeschermingsstelsels die bijdragen aan sociale insluiting en integratie op de arbeidsmarkt;
v. open en concurrerende product- en dienstenmarkten;
vi. een verminderde loonwig, vooral voor mensen met een laag inkomen, om de schepping van banen te bevorderen.

3. In 2016 de geplande nagenoeg neutrale begrotingskoers aanhouden. Met het oog op 2017 de overheidsschuld verminderen om de budgettaire buffers te herstellen terwijl procycliteit wordt voorkomen, met volledige naleving van het stabiliteits- en groeipact.
4. De geleidelijke vermindering van de oninbare leningen van de banken faciliteren en de insolventieprocedures voor ondernemingen en huishoudens verbeteren. In lidstaten met grote particuliere schuldstanden een ordelijke schuldafbouw bevorderen, onder meer door de afwikkeling van oninbare particuliere schuld te faciliteren.

Het kabinet onderschrijft deze aanbevelingen en herkent deze in het gevoerde beleid. Zo ziet het kabinet dat het gewenste economische herstel plaatsvindt. Dit is mede te danken aan het op orde houden van de overheidsfinanciën en aan de hervormingen die het kabinet in eerdere jaren heeft doorgevoerd. Voor zover nog macro-economische onevenwichtigheden resteren zet het kabinet zich in om deze op ordelijke wijze en met oog voor economisch herstel af te bouwen. De inzet op dit punt is uiteengezet in de voorgaande paragrafen.

De belangrijkste recente maatregel die relevant is in het licht van de aanbevelingen voor de Eurozone als geheel is het verkleinen van de loonwig door middel van het 5-miljard-pakket en de introductie van het lage-inkomensvoordeel (LIV). Daarnaast dragen de maatregelen op de woningmarkt bij aan de geleidelijke afbouw van particuliere schulden. De regulering van de arbeidsmarkt is hervormd met het doel om een eenvoudiger, sneller en voor werkgevers minder kostbaar ontslagrecht te realiseren met regels die eerlijker zijn en meer gericht op het vinden van een nieuwe baan. Op het gebied van een leven lang leren zijn eind 2014 maatregelen gepresenteerd[12]. Ten aanzien van de terugkeer naar de arbeidsmarkt van langdurig werklozen en zieken heeft het kabinet op 21 december jl. advies gevraagd aan de Sociaal Economische Raad (SER)[13]. Op de begrotingskoers wordt ingegaan in het tegelijk met dit NHP verschijnende Stabiliteitsprogramma.

[12] Tweede Kamer stukken 2014/15, 30012, nr. 41.
[13] Tweede Kamer stukken 2015/16, 29 544, nr. 679.

4. Voortgang Europa 2020-strategie

Op 17 juni 2010 heeft de Europese Raad de Europa 2020-strategie vastgesteld, de groeistrategie voor de EU voor de periode 2010 - 2020. Er zijn vijf beleidsterreinen aangewezen; te weten werkgelegenheid, onderzoek en innovatie, duurzame energie en klimaat, onderwijs, en sociale inclusie. In 2020 moeten de onderliggende doelstellingen op deze terreinen, zoals opgenomen in de onderstaande tabel worden behaald. De Europese doelstellingen zijn vertaald naar specifieke nationale doelen voor de lidstaten, waarbij rekening is gehouden met nationale uitgangsposities en uitdagingen. Gezamenlijk leidt het behalen van deze nationale doelstellingen tot het bereiken van de Europa-brede doelstellingen.

Tabel 3: Overzicht doelstellingen en realisatie Europa 2020-strategie

EU-hoofddoelen Europa 2020-strategie	**Nederlandse nationale doelen**	**Realisatie in 2014**
Werkgelegenheid		
Verhoging arbeidsparticipatie (20 tot 64 jaar) van 69% naar 75%[14]	80%	76,5%
R&D		
Uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling van 1,9% naar 3% van het bbp	2,5%	1,97%
Duurzame energie en klimaat		
20% minder CO_2-uitstoot		
niet-ETS-sectoren	*-16%*	*-18%*
ETS-sectoren	*n.v.t.*	*n.v.t.*
20% duurzame energie	14%	5,5%
20% energiebesparing	1,5% per jaar[15]	1,2% per jaar (gem. 2004-2013)
Onderwijs		
Een verlaging van het percentage vroegtijdig schoolverlaters	< 8%	8,6%
Een verhoging van het percentage van 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding	> 40%	44,6%
Sociale inclusie		
Minimaal 20 miljoen minder mensen met risico op armoede en sociale uitsluiting	100 duizend minder '*jobless*' huishoudens	67 duizend meer dan bij de start in 2008

Een uitgebreide toelichting per hoofddoel wordt in paragrafen 4.1 tot en met 4.5 gegeven.

Landenrapportage Nederland 2016

In de landenrapportage constateert de Europese Commissie ten aanzien van de Nederlandse doelen in het kader van de Europa 2020-strategie op hoofdlijnen dat:

- de arbeidsparticipatie van 20- tot 64-jarigen is toegenomen tot 76,5 procent en de doelstelling van 80 procent nog steeds haalbaar lijkt.
- de totale O&O-intensiteit zich op circa 2 procent van het bbp heeft gestabiliseerd en daarmee onder de Europa 2020-doelstelling van 2,5 procent van het bbp en tevens onder het EU-gemiddelde ligt.
- Nederland de broeikasgasemissiedoelstellingen naar verwachting zal halen, op koers ligt voor de energie-efficiëntie doelstelling en de doelstelling voor hernieuwbare energie een belangrijke uitdaging blijft.
- het streefcijfer van tenminste 40 procent 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding is gehaald en enige voortgang is geboekt rond het verlagen van het percentage vroegtijdig schoolverlaters.
- het aantal huishoudens met een zeer geringe arbeidsintensiteit tussen 2008 en 2014 met 67.000 is toegenomen.

Appreciatie

- In 2014 lag de bruto arbeidsparticipatie 76,5 procent. Dit is ruim boven het EU-gemiddelde. De verwachting blijft dat de arbeidsparticipatie de komende jaren verder toeneemt als gevolg van het economische herstel en de doorgevoerde hervormingen. Ten aanzien van langdurige werkloosheid heeft het kabinet advies gevraagd aan de SER. Verder herkent het kabinet de constatering van de Commissie dat de arbeidsmarkt gekenmerkt wordt door een toenemende flexibiliteit die tot uiting komt in een verschuiving tussen vaste contracten, flexibele contracten en zelfstandigen. Het

14 De werkgelegenheidsdoelstelling op Europees niveau is gedefinieerd in termen van netto arbeidsparticipatie (75% in 2020), de nationale doelstelling is gedefinieerd in termen van bruto arbeidsparticipatie (80% in 2020).
15 Conform de Energie-efficiëntie Richtlijn 2012/12/EU.

kabinet vindt flexibele arbeidsrelaties belangrijk voor de economie en wil ze de ruimte geven. Tegelijkertijd wil het kabinet voorkomen dat flexibele arbeidsrelaties tot problemen leiden. Zo zet het kabinet in op het bestrijden van schijnzelfstandigheid en op het verkleinen van het verschil tussen vaste en tijdelijke contracten.

- Het streven van het kabinet blijft om de investeringen in onderzoek en ontwikkeling op een hoger peil te brengen om de economische groei op lange termijn te versterken en om de doelstelling (2,5 procent van het bbp in 2020) in zicht te houden. Tegelijkertijd constateert het kabinet dat Nederland ondanks de relatief lage R&D-uitgaven een relatief hoog arbeidsproductiviteitsniveau te realiseren.
- Uit de Nationale Energie Verkenning 2015 blijkt dat Nederland het cumulatieve niet-ETS-doel in 2020 zal halen. Eveneens bleek dat extra inspanningen nodig waren om de overige doelen tijdig te bereiken. Om die reden is samen met de andere partijen bij het Energieakkoord een intensivering van beleid ingezet. Voor verdere toelichting zie paragraaf 4.3.
- De Commissie benoemt in het landenrapport terecht de goede resultaten van het Nederlandse onderwijs evenals de inspanningen van het kabinet om het onderwijs nog verder te verbeteren. Bijvoorbeeld de Human Capital Agenda ICT-innovatie, het sociaal leenstelsel en de inzet ten aanzien van kwaliteit, aanmoediging van talent, opleidingsplaatsen en vroegtijdige schoolverlaters.
- Ondanks het feit dat armoedecijfers een stijging laten zien zijn deze nog steeds relatief laag. Het kabinet heeft er vertrouwen in dat het gevoerde beleid in combinatie met economisch herstel de armoede opnieuw zal doen afnemen.

4.1. Werkgelegenheid

4.1.1. Nationale doelen

Nederland heeft de ambitie om de arbeidsparticipatie te verhogen en wil dat iedereen naar vermogen participeert. Het kabinet richt zich, in het kader van de werkgelegenheidsdoelstelling onder de Europa 2020-strategie[16], op een verhoging van de bruto participatie van 20- tot en met 64-jarigen naar 80 procent in 2020. In 2013 bedroeg de bruto arbeidsparticipatie 76,8 procent. In 2014 is deze licht gedaald naar 76,5 procent. Het CPB heeft berekend dat het arbeidsaanbod in uren door het regeerakkoord toeneemt tot en met 2017. Structureel leiden de maatregelen uit het regeerakkoord tot een toename van de werkgelegenheid met 0,6 procent.

4.1.2. Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

Het kabinet heeft reeds diverse wetgevings- en beleidstrajecten in gang gezet en geïmplementeerd om de arbeidsparticipatie te verhogen. Verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd, hervormingen op de arbeidsmarkt, waaronder de modernisering van het ontslagrecht, een meer activerende inrichting van de Werkloosheidswet en de invoering van de Participatiewet, leiden aan de hand van hogere arbeidsmobiliteit en –participatie tot een beter functionerende arbeidsmarkt.

Daarnaast zijn per 1 januari 2016 de prikkels tot arbeidsparticipatie verder versterkt door arbeid meer lonend te maken middels een pakket aan maatregelen (5 miljardpakket) ter verlichting van de structurele lasten op arbeid. Dit betreft o.a. een intensivering van de arbeidskorting en een verlaging van de tweede en derde belastingschijf. Werkenden gaan er hierdoor volgend jaar fors op vooruit. Daarnaast worden de kinderopvangtoeslag en de inkomensafhankelijke combinatie korting (IACK) verhoogd. Beide maatregelen hebben een relatief groot effect op de arbeidsparticipatie. Uit onderzoek blijkt namelijk dat vooral de participatiebeslissing van jonge moeders gevoelig is voor financiële prikkels. Het wordt gemakkelijker om betaalde arbeid en zorg voor kinderen te combineren. Daarmee leveren deze maatregelen met name een positieve bijdrage aan de economische zelfstandigheid van vrouwen. Tenslotte trekt het kabinet middelen uit voor een financiële bijdrage voor werkgevers waardoor het financieel aantrekkelijker wordt om mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt aan te nemen (lage-inkomensvoordeel). Dat zijn mensen met een inkomen tussen 100

[16] De werkgelegenheidsdoelstelling op Europees niveau (75% in 2020) is gedefinieerd in termen van netto arbeidsparticipatie. In Nederland bedroeg de netto arbeidsparticipatie in 2013 en 2014 respectievelijk 75,9 en 75,4% (na statistische revisie). Volgens de meest recente cijfers is de netto arbeidsparticipatie weer gestegen. In het tweede kwartaal van 2015 bedroeg deze 76,3%.

procent en 120 procent van het minimumloon. Door dit voordeel betalen werkgevers minder loonkosten. Het totale pakket levert volgens het CPB op termijn 35.000 banen op.

Tabel 4: Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale doelstelling werkgelegenheid	Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen	Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Nationale 2020-doelstelling: 80% ((bruto)arbeidsparticipatie 20-64 jr.) Realisatie 2014: 76,5%	Belangrijkste maatregelen: • Structurele lastenverlichting op arbeid (vijfmiljardpakket) • Verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd • Invoering van de Participatiewet • Modernisering ontslagrecht en beperking WW-duur en aanscherping regels rondom 'passende arbeid' • Fiscale maatregelen, waaronder afbouw heffingskorting, afbouw overdraagbare heffingskorting • Sectorplannen en Brug-WW	Het totale pakket aan maatregelen uit het regeerakkoord zal een structureel positief effect van 0,6% hebben op de werkgelegenheid. Daarnaast leiden additionele maatregelen, zoals de in 2016 doorgevoerde structurele lastenverlichting op arbeid, tot additionele prikkels voor participatie op de arbeidsmarkt. Het totale 5 miljardpakket levert volgens het CPB op termijn 35.000 banen op.

4.2. Onderzoek en innovatie

4.2.1. Nationale doelen voor de Europa 2020-strategie

Veel lidstaten stellen zich ten doel in 2020 3 procent van het bbp aan onderzoek en ontwikkeling (R&D) uit te geven. De Nederlandse doelstelling is 2,5 procent omdat hierbij rekening wordt gehouden met de sectorstructuur van de economie. Vergeleken met andere landen maken R&D-intensieve sectoren zoals de auto-industrie een kleiner deel uit van de Nederlandse economie. Volgens de meest recente (voorlopige) gegevens van het CBS zijn de R&D-uitgaven als percentage van het bbp stabiel gebleven op 1,97 procent in 2014 (ten opzichte van 1,96 procent in 2013). Hetzelfde geldt voor het aandeel van R&D-uitgaven in de private sector (1,11 procent van het bbp in 2014).

Tabel 5: R&D-uitgaven Nederland als percentage van het bbp[17]

	R&D-uitgaven in private sector	R&D-uitgaven in publieke sector	Totale R&D-uitgaven
2011	1,08	0,83	1,90
2012	1,10	0,84	1,94
2013	1,09	0,87	1,96
2014	1,11	0,86	1,97

Bron: CBS

De publieke middelen voor R&D en innovatie stijgen in 2015 en dalen in de jaren erna, maar minder dan in voorgaande jaren is gerapporteerd. In historisch perspectief liggen de publieke investeringen voor onderzoek en ontwikkeling nog op een relatief hoog niveau en komen deze in 2017 (in verhouding tot het bbp) uit op een niveau van voor de crisis. De daling na 2015 komt onder andere door het uitfaseren van FES-financiering, het aflopen van de eerdere innovatieprogramma's en taakstellingen op TO2-instituten. De investeringen in fundamenteel onderzoek blijven wel op peil. In het Belastingplan 2016 is een resterende taakstelling bij de WBSO/RDA van €100 miljoen in 2016 en €115 miljoen in 2017 en volgende jaren teruggedraaid.

De uitgaven van departementen aan R&D vormen een onderdeel van de totale R&D-uitgaven in Nederland en dragen daarmee rechtstreeks bij aan de kabinetsdoelstelling om in 2020 2,5 procent van het bbp aan R&D te spenderen. Deze doelstelling omvat naast de genoemde publieke uitgaven ook de private uitgaven. Er is geen nadere uitsplitsing in het aandeel van publiek en privaat binnen deze doelstelling. In tegenstelling tot de publieke uitgaven die internationaal gezien bovengemiddeld liggen, blijven de private uitgaven achter bij het EU- en het OESO-gemiddelde. Deze blijven de laatste jaren grofweg stabiel. In 2014 bedroeg de privaat uitgevoerde R&D 1,11 procent van het bbp.

[17] In deze tabel heeft het onderscheid tussen private en publieke sector betrekking op de uitvoering van R&D, in plaats van financieringsbronnen van R&D (zoals in tabel 2 en figuur 3). De cijfers in deze tabel zijn niet vergelijkbaar met de cijfers zoals in voorgaande jaren gepubliceerd in het NHP, als gevolg van bijstellingen van het bbp en wijzigingen in de methodiek bij het onderscheid tussen private en publieke sector.

Uit een analyse van de OESO blijkt dat Nederland licht onder het OESO-gemiddelde scoort bij de private uitgaven als wordt gecorrigeerd voor de invloed van de sectorstructuur.[18] Die sectorstructuur kenmerkt zich in Nederland door een gering aandeel van hoogtechnologische sectoren in het bruto binnenlands product. Nederland scoort ook relatief hoog bij uitgaven aan niet-technologisch kenniskapitaal[19]. Mede daardoor weet Nederland een relatief hoog arbeidsproductiviteitsniveau te realiseren ondanks de relatief lage private R&D-uitgaven.

4.2.2 Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

Het kabinet wil in het bijzonder private uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling stimuleren. Hiervoor dienen vooral de fiscale maatregelen en daarnaast de topsectorenaanpak De nieuwe beleidsvoornemens en investeringsmaatregelen van het kabinet die bijdragen aan het bereiken van de EU2020 doelen staan beschreven in paragraaf 3.1.

Nederland en de Europese Onderzoeksruimte

Het streven binnen de Europese Onderzoeksruimte is onder andere dat landen ervoor zorgen dat ze een effectief nationaal onderzoekssysteem hebben. Het Nederlandse onderzoekssysteem en de Nederlandse wetenschap zijn van hoge kwaliteit. Om te monitoren dat daar voldoende ruimte blijft bestaan, heeft de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) samen met het Rathenau Instituut onderzoek gedaan naar de effecten van beleidsontwikkelingen als universitaire profilering en topsectoren. Uit het onderzoek blijkt dat het wetenschapsbestel geen "witte vlekken" vertoont.[20] Er verdwijnen geen wetenschapsgebieden waar dit vanuit nationaal of internationaal perspectief ongewenst is. Wel zijn er volgens de KNAW "signaalgebieden" die extra aandacht behoeven. Niettemin is de voor de Nederlandse wetenschap kenmerkende "hoogvlakte met een aantal pieken" onverminderd in tact.

Om de kwaliteit van het onderzoek te bewaken hebben, is het standaard evaluatie protocol (SEP) ingevoerd. Het SEP beschrijft de methodiek van de zesjaarlijkse evaluaties van het wetenschappelijk onderzoek dat aan de universiteiten en in de NWO- en de KNAW-instituten wordt verricht. Het huidige SEP (2014) is opgesteld en aangenomen door de VSNU, NWO en de KNAW. In de periode 2015-2021 zal al het onderzoek dat binnen deze organisaties wordt verricht ook aan beoordelingen worden onderworpen die voldoen aan het SEP. Een commissie is aangesteld om de kwaliteit, schaal, relevantie en impact van het onderzoek te beoordelen.

In november 2014 heeft het kabinet de 'Wetenschapsvisie 2025: keuzes voor de toekomst' uitgebracht, waarin ambities en maatregelen zijn geformuleerd om de hoge kwaliteit van het Nederlandse wetenschapsstelsel te behouden. Zo levert Nederland een verdere bijdrage aan de ontwikkeling van de Europese Onderzoeksruimte (ERA). Begin 2016 is de voortgangsrapportage verschenen waarin wordt toegelicht of Nederland op koers ligt om de ambities waar te maken. De financiële ruimte voor ongestuurd, nieuwsgierigheidsgedreven onderzoek wordt behouden.

In 2015 is bovendien de Nationale Wetenschapsagenda uitgebracht. De Nationale Wetenschapsagenda zorgt voor de verbinding van de wetenschap met de onderzoeksagenda in de rest van de kennisketen. De agenda verbindt fundamenteel onderzoek met toepassingsgericht en praktijkgericht onderzoek rondom wetenschappelijke en maatschappelijke vraagstukken draagt bij aan de bevordering van multi- en disciplinair onderzoek en een meer gezamenlijke programmering door alle betrokken partijen. Bovendien geeft de agenda richting aan onze inzet in Europees verband, met name waar het de "societal challenges" en "enabling technologies" van Horizon 2020 betreft. Met het uitbrengen van de Nationale Wetenschapsagenda is een stap gezet om de toonaangevende positie van de Nederlandse wetenschap in de internationale context vast te houden en te versterken.

Investeren in grootschalige onderzoeksfaciliteiten is van strategisch belang. Het trekt toptalent aan en zorgt voor economische bedrijvigheid. Voor het maken van strategische beslissingen bij de

[18] OECD (2015), 'STI-scoreboard 2015', pag. 188 en 189.
[19] EZ (2015), 'Monitor bedrijvenbeleid 2015' en OECD (2015), 'STI-scoreboard 2015', pag. 39.
[20] KNAW (2015), 'Ruimte voor ongebonden onderzoek. Signalen uit de Nederlandse wetenschap'.

investeringen in faciliteiten voor fundamenteel onderzoek is in het kader van de Wetenschapsvisie een Permanente Commissie voor Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten ingesteld. De commissie brengt momenteel investeringskansen en financieringsbehoeften in kaart en zal een advies opstellen over de vormgeving van een nieuwe Nationale roadmap voor grootschalige wetenschappelijke infrastructuren. Naar verwachting wordt deze Nationale roadmap in het najaar van 2016 vastgesteld. Deze roadmap zal aansluiten op de Nationale Wetenschapsagenda en op de Europese roadmap voor grootschalige onderzoeksfaciliteiten van het European Strategic Forum for Research Infrastructures (ESFRI). ESFRI is een onderwerp van het Nederlandse EU-Voorzitterschap en daarnaast zijn onze ambities voor open science/open access doorvertaald in voorzitterschapsprioriteiten en – activiteiten. In Nederland wordt voor de ERA een partnerschapsbenadering gehanteerd. De Europese Roadmap van mei 2015 zal door de stakeholders dan ook worden meegenomen in hun acties en initiatieven.

Tabel 6: Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale 2020 doelstelling R&D	**Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen**	**Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)**
Nationale 2020-doelstelling: 2,5% van het bbp Realisatie 2014: 1,97% van het bbp	Belangrijkste maatregelen: • Financiering publieke kennisinstellingen • Fiscaal instrumentarium voor R&D (WBSO +RDA, Innovatiebox) • Financieringsinstrumentarium • Toekomstfonds • Matching en cofinanciering in het kader van Horizon 2020 en EFRO • TKI-toeslag • MIT-regeling, in samenwerking met de regio's	Maatregelen zijn hetzij rechtstreeks publieke R&D-uitgaven, dan wel stimulering van private R&D-uitgaven. Doordat in de periode 2014-2019 per saldo sprake is van een daling van de Rijksmiddelen voor deze maatregelen[21] en omdat het bbp (naar verwachting) meer groeit dan de afgelopen jaren, zal de publieke financiering van R&D in verhouding tot het bbp na 2015 dalen. Meer Nederlandse projecten in Horizon2020 en betere aansluiting op EU-onderzoek en innovatieprioriteiten, meer private inleg en publiek-private samenwerking in mkb en topsectoren, hogere private R&D-uitgaven, betere beschikbaarheid van risicokapitaal, meer valorisatie van kennis, meer hightech R&D en innovatiegericht inkopen.

4.3. Klimaatverandering en duurzame energievoorziening

4.3.1. Nationale doelen voor de Europa 2020-strategie

Nederland kiest voor een realistische, ambitieuze groene groeistrategie, die het streven naar economische groei en versterking van de concurrentiepositie combineert met het verbeteren van het milieu en gebruik maakt van initiatieven in de samenleving. In 2013 heeft het kabinet met meer dan 40 partijen het Energieakkoord voor duurzame groei gesloten. Vier van de afgesproken ambities dragen bij aan de Europese doelen voor klimaatverandering en duurzame energievoorziening:

- Een besparing van het finale energieverbruik met gemiddeld 1,5 procent per jaar;
- 100 Petajoule aan extra energiebesparing in het finale energieverbruik per 2020[22];
- een toename van het aandeel van hernieuwbare energie naar 14 procent in 2020;
- een verdere stijging van het aandeel hernieuwbare energie naar 16 procent in 2023.

Om de uitvoering van het Energieakkoord te ondersteunen is een Borgingscommissie ingesteld met een onafhankelijke voorzitter. Deze Borgingscommissie bewaakt de voortgang van de uitvoering van het Energieakkoord en adresseert eventuele problemen snel en adequaat.

In 2015 zijn er belangrijke stappen gezet in de uitvoering van het Energieakkoord. Nadat uit de Nationale Energieverkenning (NEV) 2015 bleek dat extra inspanningen nodig waren om de gestelde doelen tijdig te bereiken, is samen met de andere partijen bij het Energieakkoord een intensivering van beleid ingezet. Hieronder volgt een toelichting voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie.

[21] Rathenau, februari 2016, 'Voorpublicatie totale investeringen in wetenschap en innovatie 2014-2020'
[22] Met 100 PJ aan energiebesparing wordt ruimschoots voldaan aan de Europese doelstelling van 1,5%, zoals gesteld in de Energie-efficiëntie Richtlijn 2012/12/EU.

De NEV 2015 laat zien dat het hernieuwbare energiedoel voor 2023 gerealiseerd kan worden. Vertraging in de vergunningverleningsprocedures en beperkt maatschappelijk draagvlak zorgen er volgens de NEV 2015 voor dat de realisatie windenergie op land achterblijft bij het gestelde doel. Om deze problemen te verkleinen wordt sterk ingezet op omgevingsmanagement en bestaat de mogelijkheid om een gebiedscoördinator aan te stellen.

De SDE+ blijft het belangrijkste instrument om de hernieuwbare energiedoelen te halen. De SDE+ heeft in 2015 weer een belangrijke bijdrage geleverd aan het behalen van de doelen. In totaal is voor 3,5 miljard euro aan projecten beschikt. Deze projecten gaan een bijdrage leveren van 19 PJ aan het doelbereik. Met het ophogen van het openstellingsbudget in 2016 naar ongeveer 8 miljard euro maken we gebruik van de grote potentie aan hernieuwbare energieprojecten. Voor het eerst wordt het budget in 2016 over twee openstellingsrondes verdeeld. Dit vergroot de mogelijkheid tot bijsturing en zorgt voor meer indieningsmogelijkheden voor projecten, wat de doorlooptijd van projecten ten goede komt.

Verdere intensivering van het beleid wordt vormgegeven door middel van een nieuwe regeling voor kleinschalige hernieuwbare warmteopties die vanaf 1 januari 2016 is geopend. Omdat voor deze opties nog geen overheidsinstrumentarium bestond en er wel een belangrijke bijdrage aan de hernieuwbare energiedoelstelling in is te behalen, is hiervoor de Investeringssubsidie duurzame energie (ISDE) in het leven geroepen. Verder worden ook op andere terreinen zoals monomestvergisting, geothermie en hernieuwbare energieproductie bij sportaccommodaties slagen gemaakt om deze elementen een bijdrage te laten leveren op het bereiken van het hernieuwbare energiedoel.

De NEV 2015 maakt duidelijk dat het energiebesparingstempo in Nederland op voldoende hoog niveau ligt in de komende jaren. Bovendien zijn we op koers om de doelstelling uit de Europese richtlijn voor energie-efficiëntie te behalen. De afspraak uit het Energieakkoord om 100 PJ extra energiebesparing te realiseren lag volgens de NEV 2015 nog buiten bereik. In overleg met de partijen uit het Energieakkoord is om die reden eind 2015 overeengekomen dat het beleid op energiebesparing wordt geïntensiveerd. Deze intensivering betreft onder andere aanvullende maatregelen voor energiebesparing in de koop- en huursector, een intensivering van de handhaving van de Wet milieubeheer, afspraken over een planmatige uitrol van de 1-op-1 afspraken in de energie-intensieve industrie en diverse maatregelen in de verkeer- en vervoersector. Met de aanvullende maatregelen is het doel van 100 PJ extra energiebesparing weer binnen bereik.

Tabel 7: Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale 2020 doelstellingen klimaat en energie	**Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen**	**Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)**
Nationale 2020-doelstelling: -16% broeikasgasreductie in de niet-ETS sector Realisatie 2013: -18% broeikasgasreductie in de niet-ETS sector	Belangrijkste maatregelen: • Zuiniger wagenpark • Energiebesparing in gebouwde omgeving • Meer gebruik hernieuwbare energie in de glastuinbouw	Het vastgestelde en voorgenomen beleid draagt eraan bij dat naar verwachting de emissies in de niet-ETS-sectoren tussen 2013 en 2020 verder dalen met 25% in 2020 t.o.v. 2005.
Nationale 2020-doelstelling: 14% hernieuwbare energieopwekking Realisatie 2014: 5,5% hernieuwbare energieopwekking	Belangrijkste maatregelen: • Jaarlijkse openstelling SDE+-regeling • Stimulering kleine warmteopties door middel van ISDE-regeling • Uitrol wind op zee • Verlaagde tarief lokale energieopwekking • Afspraken provincies voor realisatie 6000 MW wind op land	In 2016 wordt nog een gematigde groei verwacht, maar onder invloed van onder andere de exploitatiesubsidies van de SDE en de SDE+-regeling, regulering van hernieuwbare energie in vervoer en energieprestatienormen voor gebouwen zal dit aandeel vanaf 2017 fors groeien
Nationale 2020-doelstelling: 1,5% energie-efficiency per jaar Realisatie 2013: 1,2% energie-efficiency gemiddeld per jaar (2005-2013)	Belangrijkste maatregelen: • Uitvoering van maatregelen uit het Energieakkoord, onder andere de stimuleringsregeling energieprestatie huursector en koopsector. • Europese emissie-eisen en nationale stimulering van zuinige auto's hebben een positief effect op de transport sector verkeer en vervoer • Voorgenomen beleid in de dienstensector, industrie en agrosector leidt tot een toename van de energiebesparing.	De inschatting is dat het effect van de intensiverende maatregelen voor energiebesparing leiden tot 72,3 – 108,5 PJ extra besparing in 2020. Een deel van de maatregelen voor intensivering moet nog wel nader uitgewerkt worden. De Europese energie-efficiency doelstelling wordt, ook zonder intensivering, naar verwachting ruimschoots gehaald als rekening wordt gehouden met zowel bestaande als voorgenomen beleid.

4.4. Onderwijs

4.4.1. Nationale doelen voor de Europa 2020-strategie

Nederland wil op het gebied van onderwijs tot de top vijf van de wereld behoren. Het percentage hoger opgeleiden ligt in Nederland redelijk stabiel boven de Europese doelstelling van ten minste 40 procent. In 2014 was het percentage hoger opgeleiden 44,6 procent. Ook met het aantal voortijdig schoolverlaters voldoet Nederland reeds aan de Europese doelstelling van maximaal 10 procent. In 2014 beschikte 8,6 procent van de jongeren tussen de 18 en 24 jaar niet over een startkwalificatie. De eigen ambitie van Nederland is om het aantal voortijdig schoolverlaters in 2020 terug te brengen tot 8 procent.

4.4.2. Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

Hoger onderwijs

In juli 2015 heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de Strategische Agenda Hoger Onderwijs 2015–2025 uitgebracht[23]. Met deze strategische agenda geeft de minister de koers aan voor het hoger onderwijs voor de komende 10 jaar. De agenda staat in het teken van het leveren van een zichtbare impuls in de kwaliteit van het hoger onderwijs en het onderwijsgerelateerd onderzoek met de middelen die voortkomen uit het studievoorschot. Voor de drie thema's (1) onderwijs van wereldformaat, (2) toegankelijkheid, talentonwikkeling en diversiteit, en (3) verbinding met de samenleving, staan beleidslijnen voor de komende jaren beschreven. In het akkoord over het studievoorschot is afgesproken dat de middelen die vrijkomen met het Studievoorschot worden geïnvesteerd in het hoger onderwijs en worden gekoppeld aan de Strategische Plannen van de instellingen en kwaliteitsafspraken die met OCW en EZ worden gemaakt. De vormgeving van de kwaliteitsafspraken is afhankelijk van de evaluatie van de prestatieafspraken. In de strategische agenda is een aantal bestedingsrichtingen voorgesteld voor de middelen die vanaf 2018 vrijkomen dankzij de invoering van het studievoorschot. Er wordt ingezet op kleinschalig en intensief onderwijs, talentprogramma's, onderwijs-gerelateerd onderzoek, en studiefaciliteiten en digitalisering. Daarnaast wordt er een aantal landelijke prioriteiten gestimuleerd: onderwijsbeurzenprogramma, onderzoek naar het hoger onderwijs, voorzetting van de regeling Open en Online Onderwijs en experimenteren met regelvrije zones voor onderwijsinnovatie. En er wordt ingezet op het verbeteren van de samenwerking in de regio ten behoeve van een betere doorstroom in het onderwijs en aansluiting op de arbeidsmarkt. Om profilering en veelbelovende regionale samenwerkingsverbanden te helpen door ontwikkelen, is het voornemen de middelen voor Profilering en Zwaartepuntvorming (2 procent van de onderwijsbekostiging) daarvoor te blijven inzetten. In 2016 wordt er een start gemaakt met de uitwerking van de strategische agenda.

Voortijdig schoolverlaten

De aanpak van voortijdig schoolverlaten (vsv) wordt met ingang van schooljaar 2016/2017 voortgezet. De succesvolle elementen van de "Aanval op Schooluitval" worden hiermee behouden. Succesfactoren zijn bijvoorbeeld de focus op een regionale aanpak met instellingen voor voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs, gemeenten en andere ketenpartners, resultaatafhankelijke bekostiging en transparantie over resultaten van onderwijsinstellingen. Met ingang van het schooljaar 2016/2017 worden nieuwe prestatieafspraken gemaakt met het onderwijsveld. De vervolgaanpak zal meer eigen verantwoordelijkheid van de regio's en onderwijsinstellingen vragen. Daarnaast wordt de aandacht voor jongeren die al eerder zijn uitgevallen uit het onderwijs hernieuwd en richten de regionale partners zich meer op de groep jongeren in een kwetsbare positie.

[23] https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs/documenten/beleidsnota-s/2015/07/07/de-waarde-n-van-weten-strategische-agenda-hoger-onderwijs-en-onderzoek-2015-2025

Tabel 8: Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale doelstellingen onderwijs	Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen	Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Nationale EU-2020doelstelling: >40% 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding Realisatie 2014: 44,6% 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding	Belangrijkste maatregelen: Uitvoering van de Strategische Agenda voor Hoger onderwijs en Onderzoek	Het aandeel 30-34-jarigen met een tertiaire opleiding blijft stabiel boven de 40%
Nationale EU-2020 doelstelling: <8% vroegtijdig schoolverlaters Realisatie 2014: 8,6% vroegtijdig schoolverlaters	Belangrijkste maatregelen: Uitvoeren van de vervolgaanpak voortijdig schoolverlaten. Naast onverminderde inzet op bestaande doelgroep, accent binnen de aanpak op de groep jongeren in een kwetsbare positie en oudere vsv'ers.	Het aantal voortijdig schoolverlaters blijft dalen tot maximaal 8% in 2020

4.5. Armoede en bestrijding sociale uitsluiting

4.5.1. Nationaal doel voor de Europa 2020-strategie

Nederland heeft zich ten doel gesteld het aantal personen (0 t/m 64 jaar) in een huishouden met een lage werkintensiteit ("jobless huishoudens") te verminderen met 100 duizend personen in 2020[24]. Op basis van de Europese indicator die wordt gebruikt bij de EU 2020-armoededoelstelling (die uitgaat van personen tot en met 59 jaar) is in 2014 het percentage "jobless huishoudens" gestegen van 9,3 procent naar 10,2 procent[25]. Volgens de nationale doelstelling (die uitgaat van personen t/m 64 in plaats van t/m 59 jaar) is er eveneens sprake van een stijging van het aandeel personen in een huishouden met een lage werkintensiteit. Echter, deze stijging is minder groot dan de stijging volgens de Europese meetmethode. Het aandeel personen in een huishouden met een lage werkintensiteit steeg van 9,8 procent in 2013 naar 10,1 procent in 2014. Het gegeven dat de ontwikkeling van huishoudens met een lage werkintensiteit relatief beperkt steeg volgens de nationale definitie, heeft er mee te maken dat de lage werkintensiteit met name is afgenomen bij de leeftijdsgroep 60 tot en met 64 jaar. Hier daalde het cijfer van 46,0 procent in 2013 tot 40,6 procent in 2014, een daling van 5,4 procentpunt. Deze daling in komt voort uit het feit dat mensen langer doorwerken; dit doet zich het meest voor bij de groep 60-64 jarigen.

In Nederland nam het aantal huishoudens met kans op armoede en sociale uitsluiting vooral toe onder migranten, jongvolwassenen (18-24 jaar) en eenoudergezinnen met minstens één meerderjarig kind. Wanneer gekeken wordt naar leeftijd is bij de groep 55- tot 65-jarigen het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen het hoogst. Dit komt door de hoge uitkeringsafhankelijkheid bij werkloosheid of arbeidsongeschiktheid[26].
Om te voorkomen dat huishoudens onder het bestaansminimum komen heeft Nederland een degelijk sociaal stelsel met adequate voorzieningen en inkomensondersteuning. Wanneer bijvoorbeeld de hoofdkostwinner ontslagen wordt en alle deelnemers in het gezin mee gaan tellen voor de indicator "jobless huishoudens" betekent dit niet automatisch dat een huishouden onder het bestaansminimum komt.

Tabel 9: Personen in een huishouden met een lage werkintensiteit

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Personen in een huishouden met een lage werkintensiteit in NL (0-64 jaar), x 1000	1.613	1.641	1.595	1.678	1.635	1.624	1.680

Volgens de 'At Risk of Poverty and Social Exclusion' (AROPE-)indicator die Eurostat gebruikt om het risico op armoede en sociale uitsluiting te meten, is in de Europese Unie dit risico in 2014 iets afgenomen, gemiddeld met 0,1 procentpunt. In Nederland vond daarentegen een stijging plaats (0,6 procentpunt in 2014). Het risico op armoede en sociale uitsluiting ligt desondanks nog altijd laag ten opzichte van de gehele Europese Unie. In de gehele Europese Unie ligt dit cijfer in 2014 op 24,4 procent, terwijl dit cijfer in Nederland ligt op 16,5 procent. Nederland behoudt ten opzichte van andere

[24] Resultaten uit meetjaren 2008 – 2018. De leeftijd in de nationale definitie gaat uit van 0-64 jaar. Op Europees niveau gaat deze uit van 0-59 jaar.
[25] Volgens de gegevens van Eurostat, waardoor bijvoorbeeld ook studenten zijn meegeteld.
[26] CBS (2015), Armoede en sociale uitsluiting 2015

lidstaten een relatief goede positie. Nederland is in 2014, na Tsjechië, de lidstaat waar het risico op armoede en sociale uitsluiting het kleinst is[27].
De verwachtingen naar de toekomst toe (voor geheel 2016) zijn positief. Het Centraal Planbureau raamde in maart 2016 in het Centraal Economisch Plan (CEP) dat de koopkracht zich positief ontwikkelt, de lonen omhoog gaan en de inflatie relatief laag blijft. Daarbij stijgt de zorgpremie minder dan eerder geraamd. Verder heeft het CPB een daling geraamd van het aantal huishoudens met een risico op armoede voor 2015 en 2016[28].

4.5.2. Nieuw beleid gericht op het bereiken van de doelen

Het kabinet is van mening dat werk de beste weg uit armoede is en dat werken dus moet lonen. Dit jaar zijn er forse belastingverlagingen doorgevoerd om werken nog meer lonend te maken, zoals de verhoging van de arbeidskorting en de algemene heffingskorting. Specifiek voor eenoudergezinnen wil het kabinet de financiële positie verbeteren door werken meer lonend te maken. Zo is inmiddels de Wet hervorming kindregelingen in werking getreden en is in 2016 de inkomensafhankelijke combinatiekorting, een belastingkorting voor werkende ouders, verhoogd en is de kinderopvangtoeslag verhoogd. Verder is voor alle huishoudens met kinderen het kindgebonden budget en de kinderbijslag verhoogd. Naast maatregelen die het aanbod van arbeid stimuleren, heeft het kabinet maatregelen genomen die het voor werkgevers aantrekkelijker maken om mensen in dienst te nemen. Voorbeelden daarvan zijn de premiekorting voor uitkeringsgerechtigde jongeren, die werkgevers ook mogen toepassen op dienstverbanden van 24 uur of meer per week (was 32 uur) en de Brug-WW die als onderdeel van de derde tranche van de sectorplannen de kosten voor werkgevers drukt die werknemers uit een ander beroep of sector willen aantrekken (zie NHP 2015). In 2017 komt hier ook het lage-inkomensvoordeel bij. Dit geeft werkgevers een tegemoetkoming in loonkosten voor werknemers met een inkomen tot 120 procent van het wettelijk minimumloon.

Het kabinet neemt specifieke maatregelen om de positie van migranten en vijftigplussers te verbeteren[29]. Ten aanzien van migranten blijkt uit onderzoek dat zij minder kansen hebben op werk dan autochtonen, ook wanneer de migrant overeenkomende kenmerken (zoals opleidingsniveau) heeft als de autochtoon. Dat is onacceptabel en daarom voert het kabinet een actief beleid ter bestrijding van arbeidsmarktdiscriminatie[30]. Voor de groep vijftigplussers heeft het kabinet ingezet op maatregelen die ervoor moeten zorgen dat ouderen langer inzetbaar zijn en die het voor werkgevers aantrekkelijk moeten maken hen aan te nemen (zie NHP 2015).

Tevens is per 1 januari 2015 de participatiewet ingevoerd. Doel van de wet is de participatie te bevorderen van mensen die in staat zijn om te werken, maar niet in staat zijn om te participeren zonder ondersteuning (zie NHP 2015). Ook heeft het kabinet extra geld beschikbaar gesteld ter bestrijding en voorkoming van armoede en schulden (jaarlijks €100 miljoen vanaf 2015, zie Nationaal Sociaal Rapportage 2015).

[27] CBS (http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2015/risico-op-armoede-of-sociale-uitsluiting-relatief-laag-in-nederland.htm)
[28] CBS (2015), Armoede en sociale uitsluiting 2015
[29] CBS Jaarrapport Integratie 2014
[30] Een uitgebreide beschrijving van het beleid op deze punten is opgenomen in de voortgangsbrief Agenda Integratie die het kabinet op 18 december 2015 aan de Tweede Kamer heeft aangeboden (Kamerstukken 2015-2016, 32 824, nr 118).

Tabel 10: Beschrijving van de belangrijkste (EU 2020)-maatregelen

Voortgang realisatie nationale doelstelling armoede en bestrijding sociale uitsluiting	**Stand van zaken van maatregelen gericht op de doelstellingen**	**Voorspelde impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)**
Nationale EU-doelstelling: 100 duizend minder personen in "jobless huishoudens" dan in 2008 Realisatie 2014: 67 duizend meer personen in"jobless huishoudens" dan in 2008 (een stijging van 56.000 ten opzichte van 2013)	Belangrijkste maatregelen: • Hervorming kindregelingen • Structureel extra middelen voor armoede- en schuldenbeleid (vanaf 2015 €100 mln.) • Subsidieregeling voor maatschappelijke organisaties (€3,5 mln. in 2016 en 2017). • Premiekorting uitkeringsgerechtigden • Verhoging van belastingkortingen en verlaging van belastingtarieven. • Verhoging kindgebonden budget • Verhoging kinderbijslag • Financiële prikkels voor werkgevers om mensen in dienst te nemen	Werken vanuit een uitkering wordt lonend gemaakt. Meer (alleenstaande) ouders met jonge kinderen zullen hierdoor gestimuleerd worden te gaan werken. Meer effectieve, efficiënte en duurzame bestrijding door integrale aanpak van armoede en schulden Versterking van samenwerking tussen publieke- en private partijen en dus breder en effectiever bereik van doelgroepen

5. Betrokkenheid parlement en overige belanghebbenden

De realisatie van de Europa 2020-strategie en de invulling van de landenspecifieke aanbevelingen, waarover beide in dit Nationaal Hervormingsprogramma wordt gerapporteerd, wordt niet alleen bewerkstelligd door de centrale overheid. Ook sociale partners, decentrale overheden en non-gouvernementele organisaties spelen een belangrijke rol, zowel in de vormgeving als uitvoering van beleid. Zij zijn dan ook, zoals gebruikelijk, geconsulteerd bij het opstellen van dit Nationaal Hervormingsprogramma. De inhoud en aanbieding van deze rapportage blijft de verantwoordelijkheid van het kabinet. De sociale partners lichten in een eigen bijdrage toe op welke wijze de sociale partners een bijdrage leveren aan de Europa 2020-doelen[31].

Het kabinet hecht grote waarde aan een breed draagvlak voor de Nederlandse positie in het Europees Semester. Het informeert de Tweede en Eerste Kamer op reguliere basis over de verschillende fases en stappen binnen het Europees Semester. Na het uitkomen van de meest recente landenspecifieke aanbevelingen in juli 2015, zijn de Tweede en Eerste Kamer geïnformeerd over de kabinetsappreciatie van de gedane aanbevelingen[32]. In navolging van de publicatie van de 'Annual Growth Survey' en het 'Alert Mechanism Report' in november 2015, waarmee het Europees Semester 2016 van start is gegaan, zijn de Tweede en Eerste Kamer eveneens geïnformeerd over de kabinetsvisie op deze analyses[33]. De Tweede en Eerste Kamer hebben voorafgaand aan diverse Raden over deze documenten (schriftelijk dan wel mondeling) met het kabinet kunnen overleggen.

Dit Nationaal Hervormingsprogramma wordt voor verzending aan de Europese Commissie voorgelegd aan de Tweede en Eerste Kamer. Daarmee wordt de ruimte geboden om op nationaal niveau overleg te voeren over de besproken maatregelen en hervormingen. Net als in voorgaande jaren zal de Tweede en Eerste Kamer worden geïnformeerd over de landenspecifieke aanbevelingen die de Commissie in het kader van het Europees Semester 2016 zal voorstellen voor Nederland.

[31] Zie bijlage bij het Nationaal Hervormingsprogramma: Stichting van de Arbeid, maart 2016, 'Bijdrage aan het NHP van de sociale partners'.
[32] Tweede Kamer stukken 2014/15, 21501-20, nr. 984; Eerste Kamer stukken 2014/15, Kamerstuk CXII nr. G.
[33] Tweede Kamer stukken 2015/16, 21501-20, nr. 1064; Eerste Kamer stukken 2015/16, CXVII nr. A.

Overige Tabellen

Tabel 11: Kwalitatieve kenmerken van maatregelen gericht op landenspecifieke aanbeveling 1

LSA onderzoek & ontwikkeling en relevantie		**Beschrijving van de belangrijkste maatregelen en de wijze waarop deze relateren aan landenspecifieke aanbevelingen**				**Begrotings-effecten**	**Kwalitatieve effecten**
		Beschrijving maatregel	Wettelijke verankering	Geboekte voortgang laatste 12 mnd.	Nog te nemen stappen		
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&O		Wetenschapsvisie 2025. Uit deze visie vloeit een aantal maatregelen voort. Zo is 2015 de Nederlandse Wetenschapsagenda uitgekomen. Deze zal worden geïmplementeerd. Voorts zal de voorspelbaarheid en stabiliteit van de eerste geldstroom vergroot worden door te werken met driejarige gemiddelden. De maatstaf voor promoties in de eerste geldstroom zal worden afgetopt op 20%. De nieuwe roadmap voor grootschalige onderzoeksfaciliteiten wordt aangenomen. Belangrijke ontwikkellijnen voor de toekomst zijn het talentenbeleid en de impact van wetenschap.	nvt	Zie voortgangsrapportage Wetenschapsvisie	nvt	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&O	Verbinding leggen tussen fundamenteel onderzoek met toepassingsgericht en praktijkgericht onderzoek rondom wetenschappelijke en maatschappelijke vraagstukken Bijdrage leveren aan multi- en interdisciplinair onderzoek Een meer gezamenlijke programmering door betrokken partijen mogelijk maken. Richting geven aan de Nederlandse inzet in Horizon 2020/Europees verband (Nationale Wetenschapsagenda); Meer investeringen in grootschalige onderzoeksfaciliteiten doen door het aannemen van een nieuwe roadmap voor grootschalige onderzoeksfaciliteiten,
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&O		Werken aan nieuwe Kennis en Innovatiecontracten	nvt	In oktober 2015 zijn de nieuwe KIC gesloten	Nvt	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&O	Gezamenlijke afspraken over investeringen van bedrijven, kennisinstellingen en de overheid in onderzoek en innovatie
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&O		Werken aan de concurrentiekracht van het mkb	Regeling Nationale EZ-subsidies	In 2015 is 50 mln. aan bedrijven beschikbaar gesteld via de MIT-regeling.	Nvt	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&O	Een gecoördineerde inzet van instrumenten en middelen voor mkb-innovatie
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&O		Werken aan stimulerende fiscale regelingen voor innovatie (WBSO/RDA)	WBSO/RDA	Een toename van het aantal bedrijven dat gebruik maakt van deze fiscale R&D regelingen	Nvt	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&O	Meer investeringen in R&D door bedrijven

Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&O		Stimuleren van publiek-private samenwerking	Nvt	Toename van de privaat ingelegde middelen in pps-projecten	Blijven werken aan de pps-omvang waarvoor TKI toeslag kan worden aangevraagd, stimuleren van hoog aandeel private financiering.	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&O	Meer investeringen in R&D door bedrijven
Overheidsuitgaven verschuiven naar de ondersteuning van investeringen in O&O		In de verschillende consolidatiepakketten van de afgelopen jaren is rekening gehouden met de kwaliteit van het onderwijs, onderzoek en innovatie door deze onderdelen van de begroting zoveel te ontzien en waar mogelijk te intensiveren. In het 6-miljardpakket is bijvoorbeeld jaarlijks additioneel €600 mln (0,1% van het bbp) vrijgemaakt voor onderwijskwaliteit	Begrotingswet	Begroting wordt uitgevoerd inclusief intensiveringen	Niet van toepassing	Deze maatregel kost jaarlijks €0,6 mld maar is al opgenomen in het pakket van €6 mld.	Het beleid moet bijdragen aan een hoog opleidingsniveau van de bevolking en een innovatieve economie
Werken aan randvoorwaarden voor de verbetering van particuliere O&O-uitgaven	Economische groei op lange termijn bevorderen	Werken aan stimulerende fiscale regelingen voor innovatie (WBSO en RDA)	WBSO/RDA	Per 1-1-2016 zijn de regelingen geïntegreerd.	Integratie van WBSO en RDA tot één regeling	Nvt	Een aantrekkelijke en overzichtelijkere fiscale R&D regeling voor Nederlandse bedrijven.
Werken aan randvoorwaarden voor de verbetering van particuliere O&O-uitgaven		Vereenvoudiging TKI-toeslagregeling voor de topsectoren.	Begrotingswet	Vanuit de topsectoren is de TKI toeslagregeling vereenvoudigd.	Nvt	Nvt	Kennisinstellingen en bedrijven hebben sneller duidelijkheid over de financiering van hun publiek-private samenwerking
Werken aan randvoorwaarden voor de verbetering van particuliere O&O-uitgaven		Werken aan toekomstbestendige wet- en regelgeving die voldoende ruimte biedt aan innovatie, vernieuwing en ondernemerschap	nvt	Gerapporteerd over die situaties waarin innovatie wordt belemmerd door regelgeving, in het bijzonder t.a.v. de opkomst van digitale platforms en de deeleconomie	De mogelijkheden verkennen en beproeven om meer flexibiliteit in te bouwen in wet- en regelgeving, zodat beter kan worden ingespeeld op technologische en maatschappelijke ontwikkelingen	Op lange termijn een verschuiving naar de ondersteuning van investeringen in O&O	Via wet- en regelgeving in concrete gevallen innovatie stimuleren, mogelijke belemmeringen in regelgeving zoveel mogelijk wegnemen, het creëren van een aantrekkelijk onderzoeksklimaat

Tabel 12: Kwalitatieve kenmerken van maatregelen gericht op landenspecifieke aanbeveling 2

LSA 2: woningmarkt		**Beschrijving van de belangrijkste maatregelen en de wijze waarop deze relateren aan landenspecifieke aanbevelingen**				**Begrotingseffecten**	**Kwalitatieve effecten**
		Beschrijving maatregel	Wettelijke verankering	Geboekte voortgang laatste 12 mnd.	Nog te nemen stappen		
In geval van versterking van het economisch herstel inzetten op een snellere verlaging van de hypotheekrenteaftrek	Aflossing van hypotheekschulden fiscaal stimuleren en vermogensrisico's van huishoudens verlagen	Koppeling van recht op hypotheekrenteaftrek aan ten minste annuïtair aflossingsschema van nieuwe hypotheken	Wet herziening fiscale behandeling eigen woning	Gerealiseerd in 2013	Niet van toepassing	Structurele opbrengst €5,2 mld.	Op de koopmarkt heeft het kabinet maatregelen genomen om de hoge schulden en daaraan gekoppelde financiële risico's voor huishoudens en banken te beperken. Dit draagt bij aan beter werkende en meer evenwichtige woningmarkt met minder financiële risico's
	Afbouw fiscale hypotheekrenteaftrek voor nieuwe en bestaande gevallen	Het maximale aftrektarief, in de 4e schijf wordt afgebouwd met 0,5%-punt per jaar	Wet maatregelen woningmarkt 2014 II	Gerealiseerd in 2014; per 1 januari 2016 is het maximale aftrektarief 50,5%	26 jaarlijkse stappen van 0,5%-punt per jaar van 52 naar 38%	Structurele opbrengst €0,77 mld.	
	Verlaging maximale *Loan to Value* ratio (LTV)	Jaarlijkse lineaire afbouw van maximale LTV van 106 tot 100% in 2018	Wet Financieel toezicht (Besluit gedragstoezicht financiële ondernemingen)	Gerealiseerd in 2013. Per 1 januari 2016 is de maximale LTV afgenomen tot 102%	In 3 jaarlijkse stappen van 1% naar een maximaal LTV van 100% in 2018	Structurele opbrengst €0,2 mld.	
	De NHG wordt weer gericht op de woningen tot een gemiddelde prijs	Afbouw kostengrens NHG tot €225.000 vanaf 1 juli 2016. Daarna koppeling aan gemiddelde huizenprijs	Niet van toepassing	Op 1 juli 2015 is de kostengrens NHG verlaagd naar €245.000	Als volgende stap wordt de grens gekoppeld aan de gemiddelde woningwaarde	Niet van toepassing	
	Eigen risico prikkelt aanbieders om prudent krediet te verlenen	Invoering eigen risico NHG van 10% voor kredietverleners	Niet van toepassing	Gerealiseerd in 2014	Niet van toepassing	Niet van toepassing	
Een meer marktgericht prijsmechanisme realiseren op de markt voor huurwoningen	Vergroten gelijk speelveld. Corporaties moeten zich met name richten op DAEB. Daar waar corporaties niet-DAEB willen ontplooien moet dit marktconform, zonder inzet van staatssteun	Corporaties moeten DAEB- en niet-DAEB-activiteiten scheiden. Niet-DAEB-activiteiten moeten marktconform worden uitgevoerd. Bij administratieve scheiding zijn toegestane niet-DAEB- activiteiten beperkter	Herzieningswet toegelaten instellingen volkshuisvesting en novelle	Gerealiseerd in 2015	Scheidingsvoorstel door woningcorporaties voor 1 januari 2017	Opbrengst is nog niet verwerkt in begroting	Bescherming maatschappelijk vermogen en vergroten gelijk speelveld
De huren in de sociale woningsector in verdere mate koppelen aan de inkomens van huishoudens	Markgerichter prijsmechanisme: maximale huurprijs wordt gekoppeld aan gewildheid van de woning	25% van de maximale huurprijs in WWS wordt gebaseerd op de aantrekkelijkheid van de woning (WOZ-waarde). Voor lage inkomens compensatie via huurtoeslag	Uitvoeringswet huurprijzen woonruimte	Per 1 oktober 2015 geldt dit mechanisme.	Niet van toepassing	Niet van toepassing	Door huren meer te baseren op de aantrekkelijkheid van de woning en de draagkracht van de huurder nemen de prikkels voor een goede match tussen
	Vergroten betaalbaarheid	Introductie passendheidsnorm. Woningcorporaties dienen 95 procent van de	Herzieningswet toegelaten instellingen volkshuisvesting	Per 1 januari 2016 geldt de	Niet van toepassing	Opbrengst vanaf 2016 is €15 mln. en loopt op	

	sociale huurwoningen voor laagste inkomensgroepen, bevorderen houdbaarheid	huishoudens met recht op huurtoeslag een woning toe te wijzen met een huur tot aan de aftoppingsgrens	en novelle	passendheidsnorm		naar €20 mln. in 2017	huurder en woning (in de private of sociale sector) toe
	Huur meer in lijn met inkomen brengen met inkomensafhankelijke huurverhoging waardoor mensen met hogere inkomens worden gestimuleerd door te stromen naar de private markt	De maximale huurstijging boven de inflatie: 1,5%: inkomens tot €34.229; 2%: inkomens €34.229 tot €43.786; 4% inkomens vanaf €43.786. Extra inkomsten voor corporaties tbv verhuurdersheffing	Burgerlijk Wetboek, Uitvoeringswet huurprijzen woonruimte, Wet maatregelen woningmarkt 2014 II, Wetsvoorstel Doorstroming Huurmarkt 2015 (34373)	Gerealiseerd in 2013, wordt bestendigd met Wetsvoorstel Doorstroming Huurmarkt	Niet van toepassing	Opbrengst verhuurderheffing loopt op tot €1,7 mld. in 2017. Extra uitgaven huurtoeslag lopen op tot €420 mln. in 2017	
	Vergroten betaalbaarheid en verkleining verschil tussen huurprijzen van zittende huurders en nieuwe huurders van sociale huurwoningen van woningcorporaties	Aanpassing van de maximale huursomstijging voor woningcorporaties	Wetsvoorstel Doorstroming Huurmarkt 2015 (34373)	Wetsvoorstel is op 9 februari 2016 aangenomen in de Tweede Kamer en nu in behandeling bij de Eerste Kamer.	Inwerkingtreding is voorzien per 1 januari 2017	Besparing op budget huurtoeslag van €38 mln. in 2017 en €20 voor de jaren erna.	
	Meer doorstroming door meer mogelijkheden voor tijdelijke huurcontracten voor woningen	Uitbreiding van doelgroepcontracten (studenten en ouderen/gehandicapten) met promovendi, jongeren en grote gezinnen. Daarnaast een huurcontract voor bepaalde tijd (max. 2 jaar voor zelfstandige woningen en max. 5 jaar voor onzelfstandige woningen (kamers)) dat van rechtswege eindigt bij verstrijken van overeengekomen huurperiode.	Wetsvoorstel Doorstroming Huurmarkt 2015 (34373)	Wetsvoorstel is op 9 februari 2016 aangenomen in de Tweede Kamer en nu in behandeling bij de Eerste Kamer.	Inwerkingtreding is voorzien per 1 juli 2016		

Tabel 13: Kwalitatieve kenmerken van maatregelen gericht op landenspecifieke aanbeveling 3

LSA 3: verlagen bijdragen aan de tweede pijler van het pensioenstelsel voor mensen in de eerste jaren van hun loopbaan.		**Beschrijving van de belangrijkste maatregelen en de wijze waarop deze relateren aan landenspecifieke aanbevelingen**				**Begrotingseffecten**	**Kwalitatieve effecten**
		Beschrijving maatregel	Wettelijke verankering	Geboekte voortgang laatste 12 mnd.	Nog te nemen stappen		
Herziening pensioenstelsel	Betere balans tussen intra- en intergenerationele kosten- en risicodeling	Uitwerking hoofdlijnenbrief	Niet van toepassing	Oriëntatiefase en dialoogfase in het kader van de Nationale Pensioendialoog is afgerond. Aan de hand daarvan is in de zomer van 2015 een hoofdlijnenbrief naar de Kamer gestuurd en in december een werk-programma.	Voor de zomer 2016 een uitwerkingsnota met beleidsvarianten naar de Kamer.	Niet van toepassing	Draagt onder meer bij aan betere balans intra- en intergenerationele kosten- en risicodeling

Tabel 14: Belangrijkste nieuwe maatregelen die invulling geven aan de landenspecifieke aanbevelingen 2015

	Belangrijke nieuwe maatregelen voor de komende 12 maanden	**Relatie tot landenspecifieke aanbeveling**	**Verwachte impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)**
LSA 1: onderzoek en ontwikkeling	• Wetenschapsvisie 2025. Uit deze visie vloeit een aantal maatregelen voort. • Nieuwe kennis en innovatiecontracten: in 2016 en 2017 is €4,1 mld beschikbaar, waarvan circa €2,1 mld aan private middelen. • Verruiming budget WBSO 2016 en 2017 en stimuleren gebruik door vereenvoudigde regeling (integratie WBSO en RDA). • In 2016 wordt €55 mln aan bedrijven beschikbaar gesteld via de MIT-regeling. • Met het onderzoeksdeel van het Toekomstfonds komt €40 miljoen beschikbaar voor investeringen in hoogwaardige onderzoeksfaciliteiten. • Het kabinet werkt aan toekomstbestendige en innovatievriendelijke regelgeving.	Dragen bij aan het verhogen van de R&D-uitgaven in de private en de publieke sector	Meer investeringen in grootschalige onderzoeksfaciliteiten (nieuwe roadmap) Een meer gezamenlijke programmering door betrokken partijen mogelijk én richting geven aan de Nederlandse inzet in Horizon 2020/Europees verband (Nationale Wetenschapsagenda) Het creëren van een aantrekkelijk onderzoeksklimaat door te werken aan toekomstbestendige en innovatievriendelijke regelgeving
LSA 2: woningmarkt	Wetsvoorstel Doorstroming Huurmarkt (aangenomen door Tweede Kamer, ligt nu bij Eerste Kamer)	De Wet Doorstroming Huurmarkt maakt tijdelijke huurcontracten tot 2 jaar mogelijk, stelt een jaarlijkse inkomenstoets in voor sociale huur op basis waarvan huren inkomensafhankelijk verhoogd kunnen worden, en stelt de huursombenadering met een maximale jaarlijkse huursomstijging van inflatie +1%.	De wet zou aan de vraagzijde het minder aantrekkelijk maken om scheef te wonen, waardoor sociale huurwoningen beschikbaar komen voor de doelgroep en het middenhuursegment zou kunnen groeien. Aan de aanbodzijde maakt de wet het gemakkelijker om woningen tijdelijk te verhuren, waardoor er meer aanbod van huurwoningen op de markt kan komen.
LSA 3: pensioen	Uitwerking hooflijnenbrief met concrete varianten voor toekomst pensioenstelsel.	In deze varianten worden gepresenteerd waarin de verdeling van kosten en risico's binnen en tussen generaties wordt verbeterd.	Het kabinet presenteert voor de zomer van 2016 concrete uitgewerkte varianten aan de Tweede Kamer, inclusief doorrekening door het Centraal Planbureau. Deze varianten verbeteren de aansluiting bij de persoonlijke omstandigheden en voorkeuren van heterogene deelnemers.

Tabel 15: Overzicht doelstellingen en realisatie Europa 2020-strategie

EU-hoofddoelen Europa 2020-strategie	Belangrijkste nieuwe maatregelen voor de komende 12 maanden	Relatie tot Europa 2020- strategie	Verwachte impact van de maatregelen (kwalitatief/kwantitatief)
Werkgelegenheid	Per 1 januari 2016 zijn de prikkels tot arbeidsparticipatie verder versterkt door arbeid meer lonend te maken middels een pakket aan structurele maatregelen (5 miljardpakket) ter verlichting van de lasten op arbeid. Dit betreft o.a. een intensivering van de arbeidskorting en een verlaging van de tweede en derde belastingschijf. Daarnaast worden de kinderopvangtoeslag en de inkomensafhankelijke combinatie korting (IACK) verhoogd. Tenslotte trekt het kabinet middelen uit voor een financiële bijdrage voor werkgevers waardoor het financieel aantrekkelijker wordt om mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt aan te nemen (lage-inkomensvoordeel; LIV).	Dragen bij aan verhoging van de arbeidsparticipatie.	Het totale pakket levert volgens het CPB op termijn 35.000 banen op.
R&D	• Wetenschapsvisie 2025. Uit deze visie vloeit een aantal maatregelen voort. • Nieuwe kennis en innovatiecontracten: in 2016 en 2017 is €4,1 mld beschikbaar, waarvan circa €2,1 mld aan private middelen. • Verruiming budget WBSO 2016 en 2017 en stimuleren gebruik door vereenvoudigde regeling (integratie WBSO en RDA). • In 2016 wordt €55 mln aan bedrijven beschikbaar gesteld via de MIT-regeling. • Met het onderzoeksdeel van het Toekomstfonds komt €40 miljoen beschikbaar voor investeringen in hoogwaardige onderzoeksfaciliteiten. • Het kabinet werkt aan toekomstbestendige en innovatievriendelijke regelgeving door de mogelijkheden te verkennen om meer flexibiliteit in te bouwen in wet- en regelgeving, zodat beter kan worden ingespeeld op technologische en maatschappelijke ontwikkelingen	Dragen bij aan het verhogen van de R&D-uitgaven in de private en de publieke sector	Meer investeringen in grootschalige onderzoeksfaciliteiten (nieuwe roadmap) Een meer gezamenlijke programmering door betrokken partijen mogelijk én richting geven aan de Nederlandse inzet in Horizon 2020/Europees verband (Nationale Wetenschapsagenda) Het creëren van een aantrekkelijk onderzoeksklimaat door te werken aan toekomstbestendige en innovatievriendelijke regelgeving
Duurzame energie en klimaat	• Openstellingsronde SDE+ 2016 • Voorbereiding tender wind op zee • Uitvoering aanvullende maatregelen voor energiebesparing in de koop- en huursector, een intensivering van de handhaving van de Wet milieubeheer, afspraken over een planmatige uitrol van de 1-op-1 afspraken in de energie-intensieve industrie en diverse maatregelen in de verkeer- en vervoersector.	Dragen bij aan meer duurzame energieproductie en energiebesparing.	Verwachte impact van het totaal aan maatregelen is dat de doelen gerealiseerd zullen worden.
Onderwijs	Uitvoering van de Strategische Agenda voor Hoger Onderwijs en Onderzoek. Behoud van succesvolle elementen van de vorige aanpak van voortijdig schoolverlaten. Aanpak behelst grotendeels bestaande doelgroep, wel accent op jongeren in een kwetsbare positie en eerder uitgevallen jongeren.	Dragen bij om percentage hoger opgeleiden stabiel boven de 40 te houden en om de totale groep voortijdig schoolverlaters verder terug te brengen.	Verhoging kwaliteit en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs en versterking van talentontwikkeling en diversiteit binnen het hoger onderwijs en van de verbinding van het hoger onderwijs met de samenleving. Verdere verbetering en borging van de resultaten van beleid op het terrein van voortijdig schoolverlaten. Sluitende aanpak voor jongeren in een kwetsbare positie.
Sociale inclusie	• Verhoging van de inkomensafhankelijke combinatiekorting • Verhoging van de kinderopvangtoeslag • Verhoging van het kindgebonden budget • Verhoging van de kinderbijslag • Verlenging subsidieregeling voor maatschappelijke organisaties gericht op een integrale aanpak van armoede en/of schulden.	Het kabinet ziet werken als een weg uit armoede en vindt dat werken dus moet lonen. Een integrale aanpak draagt bij aan een effectieve en duurzame bestrijding van armoede en/of schulden.	Genoemde maatregelen maken werken meer lonend, met name voor (alleenstaande) ouders. Deze ouders met jonge kinderen zullen hierdoor gestimuleerd worden te gaan werken. Projecten dragen bij aan effectieve en duurzame aanpakken tegen armoede en/of schulden, gerichter bereik en betrokkenheid van de doelgroep, sociale inclusie en versterking van het maatschappelijk middenveld.